

Pokazuju li psovke i uvrede odnos etničke većine i manjina u Hrvatskoj?

Knežević, Anamaria

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:589566>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Anamaria Knežević

**Pokazuju li psovke i uvrede odnos etničke većine i
manjina u Hrvatskoj?**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Pokazuju li psovke i uvrede odnos etničke većine i manjina u
Hrvatskoj?

Završni rad

Student/ica:

Anamaria Knežević

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Jadranka Čačić-Kumpes

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anamaria Knežević**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Pokazuju li psovke i uvrede odnos etničke većine i manjina u Hrvatskoj?** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. rujna 2017.

Pokazuju li psovke i uvrede odnos etničke većine i manjina u Hrvatskoj?

Sažetak

Psovke su pojava koja nije dovoljno proučavana unutar sociologije. Predmet ovoga rada su psovke i uvrede u kojima se spominju nacionalne manjine. U radu se prikazuju i analiziraju rezultati istraživanja koje je pošlo od pretpostavke da su psovke i uvrede na nacionalnoj osnovi jer je Hrvatska multikulturno i multietničko društvo u kojemu su one veoma frekventne i raznolike, a moguć odraz mnogih (povijesnih i sadašnjih) međuetničkih napetosti – pa i sredstvo poticanja agresivnosti. Polazni kontekst za ovo istraživanje je Republika Hrvatska, shvaćena kao multikulturno i multietničko društvo u kojemu su psovke i uvrede veoma frekventne i raznolike te među kojima su one na nacionalnoj osnovi moguć odraz mnogih (povijesnih i sadašnjih) međunarodnih tenzija i poticanja agresivnosti. S ciljem da se istraže obilježja i funkcije psovki i uvreda na nacionalnoj osnovi u Hrvatskoj, prvo se pristupa razmatranju teorijskih pristupa psovka i uvreda te etničkim manjinama i politikama prema etničkoj različitosti. Potom se prikazuju rezultati kvalitativnog istraživanja, provedenog 2016. godine, metodom intervjua. Sugovornici su bili studenti odabranih usmjerenja druge godine Sveučilišta u Zadru, koji su izabrali te tumačili psovke i uvrede s ponuđenog im repertoara, a u kojem se spominje šest službeno priznatih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Analiza rezultata istraživanja pokazuje da sugovornici uglavnom, bez posebnog poticaja na razmišljanje o njima, ne uočavaju da bi psovke i uvrede u kojima se spominju nacionalne manjine trebale biti uvredljive za te manjine, ne pokazuju veći interes za status i položaj nacionalnih manjina te da nisu skloni razmišljati o razlozima nastanka i perpetuiranja stereotipa i predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina.

Ključne riječi: psovke, uvrede, etničke manjine, multikulturno društvo

Do swearwords and insults demonstrate the relation between ethnic majority and minorities in Croatia?

Abstract

Swearwords are a phenomenon that is not sufficiently examined within sociology. The subject of this thesis are the swearwords and insults that refer to national minorities. Within the thesis there are demonstrated and analysed results of the research that is based on the hypothesis of nationality-based swearwords and insults, for Croatia is a multicultural and multi-ethnic society

where they are very frequent and diverse, being a possible reflection of many (historical and present) interethnic tensions, and an instrument for the encouragement of aggressiveness. Aiming to investigate the features and functions of nationality-based swearwords and insults in Croatia, first approach was to consider theoretical approaches to swearwords and insults plus ethnic minorities and policies for ethnic diversity. Afterwards, the results of a qualitative research, taken in the year 2016, by the interview method, are shown. The interlocutors were students of selected orientations of the second year from the University of Zadar who have chosen and have interpreted the swearwords and insults of the repertory offered to them, a repertory that mentions six national minorities officially recognized in Croatia. The analysis of the research results indicates how the interlocutors, without particular encouragement into thinking about them, mostly do not perceive that the swearwords and insults mentioning national minorities, should be offensive to those minorities, how they do not indicate a big interest in status and situation of the national minorities and how they are not keen to think about the reasons of conception and perpetuation of stereotypes and prejudices towards the members of the national minorities.

Keywords: swearwords, insults, ethnic minorities, multicultural society

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir.....	2
2.1. Psovke i uvrede	2
2.1.1. <i>Psovke i uvrede kao primjeri verbalne agresije i vrijeđanja</i>	5
2.2. Etničke manjine i odnosi moći između većinske i manjinske populacije u multikulturalnom društvu.....	6
2.2.1. <i>Pojam manjine</i>	6
2.2.2. <i>Predrasude, etnocentrizam i politike prema različitosti</i>	7
2.3. Psovke, vrijeđanje i etnički odnosi u Hrvatskoj.....	9
2.3.1. <i>Psovke u Hrvatskoj</i>	10
2.3.2. <i>Povijesno-društveni kontekst etničkih odnosa u Hrvatskoj</i>	12
2.3.3. <i>Etničke uvrede i percepcija etničkih manjina u Hrvatskoj</i>	13
3. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja.....	16
4. Metodologija.....	16
5. Rezultati istraživanja: o psovka i odnosu prema etničkim manjinama	19
5.1. Percepcija i funkcija psovki: koliko se psuje, tko psuje, kad psuje, gdje psuje	19
5.2. Stereotipiziranje na nacionalnoj/etničkoj osnovi	23
5.3. O mogućnostima promjene odnosa prema etničkim manjinama	28
6. Zaključak.....	31
7. Prilozi.....	34
8. Literatura	43

1. Uvod

Psovanje se shvaća kao emocijama potkrijepljeno izražavanje psovki, riječima ili rečenicama koje su često vulgarne (Jay, 2000: 9-10) i/ili zabranjivane kroz povijest (Ilić, 2012). Psovke su kao jezični izrazi prisutne u gotovo svim društvima, no nedovoljno proučavane i istražene unutar društvenih znanosti (Jay, 2000; usp. Ilić, 2012). U južnoslavenskim jezicima psovke su veoma frekventne i raznolike (Šipka, 1999, prema Ristić, 2010). Na tom govornom području najčešće se upotrebljavaju psovke vezane uz seksualnu i funkciju izlučivanja, psovke koje vrijeđaju majku, kao i psovke koje spominju Boga ili svece (Užarević 1999). No, ono što je također često za sve zemlje, pa tako i zemlje na području bivše Jugoslavije, gdje se nalazi i Hrvatska, jesu psovke na nacionalnoj osnovi. Takve psovke, smatra Pilch (2011), kao što mnogi autori tvrde za etničke stereotipe i predrasude (v. Supek, 1992), često se javljaju zbog posljedica rata, odnosno međunarodnih sukoba. Nerijetki su primjeri onih psovki „po nacionalnosti“, u kojima se spominju pripadnici manjinskih naroda, kao i pejorativni izrazi za te narode.

S obzirom da su mnoge psovke proizašle iz kletvi (v. Užarević, 1999; Hughes, 1991, prema Ljung, 2001), kojima je motiv nanošenje moralne štete ili ovladavanje protivnika verbalnom agresijom (v. Mikić, 1999), važno je uočiti da se psovke ujedno koriste kao uvrede ili pogrde. Stoga, psovke mogu, kad je primjerice riječ o psovkaama i uvredama na etničkoj (ili nacionalnoj) osnovi, implicirati postojanje niza društvenih problema vezanih uz etničke odnose u društvu.

Kao čest pokazatelj odnosa dominacije psovača nad onime kome je psovka upućena, psovke „po nacionalnosti“ koje vrijeđaju pripadnike etničkih (nacionalnih) manjina,¹ mogle bi biti problem za društvo koje teži načelima ravnopravnosti. Od svoga osamostaljenja, Hrvatska je multietnička država, premda apsolutnu većinu čine Hrvati (90,42%, prema popisu stanovništva 2011.). Treba se stoga zapitati odražavaju li psovke, u kakvima se spominju pojedine nacionalne manjine, negativno odnošenje prema tim manjinama u Hrvatskoj, koja pak načelno podržava demokraciju i toleranciju? Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina (2002.), prava na različitost manjinama ne smiju biti uskraćena, no to se u praksi ne pokazuje održivim. Tome u prilog govori i tekst Tamare Opačić (2016) koji bilježi porast

¹ Pojmovi nacionalne i etničke manjine u ovome će se radu koristiti naizmjenično i smatrati istoznačnicama. Ustav Republike Hrvatske govori o nacionalnim manjinama pa će se, kad je riječ o hrvatskome kontekstu, govoriti o nacionalnim manjinama.

slučajeva povijesnog revizionizma, govora mržnje i nasilja prema nacionalnim manjinama u protekle tri godine.

Namjera ovog rada je skrenuti pažnju na psovke i uvrede koje se pojavljuju unutar svakodnevne komunikacije, a tiču se nacionalne pripadnosti. Nastojat će se povezati teorije o psovka i uvredama s jedne strane te o multikulturnom društvu i politikama prema različitosti s druge strane. Naglasak će, pritom, biti na tome kako mladi koji kroz život nisu iskusili traume rata,² pripadnici većinskog naroda, percipiraju položaj nacionalnih manjina. Iz tog razloga je polazna ideja istraživanja bila zabilježiti razmišljanja i ophođenja etnički većinskog dijela populacije prema psovka i etničkim manjinama.

U prvome dijelu rada pokušat će se prvo postaviti relevantne teorije o ulozi psovke i uvreda u društvu te ulozi psovki i uvreda, s osvrtom na nazive za čiju nacionalnost. Zatim će se, na temelju teorijskih izvora, rad usmjeriti na ophođenje etničke većine prema etničkim manjinama u multietničkome društvu, kao i polazišta kojima se nastoji razumjeti te odnose i spriječiti moguće (daljnje) sukobe pripadnika spomenute većine i manjina. U nastavku će se ta dva teorijska dijela pokušati povezati primjerima psovki i uvreda na etničkoj osnovi u hrvatskome društvu. Time bi ovaj rad, upućivanjem na pitanja etničkih manjina i njihove raznolikosti, pokušao pridonijeti općem razumijevanju etničkih odnosa u Hrvatskoj. Nakon kratkog uvida u većinsko-manjinske etničke odnose u Hrvatskoj i u analize psovki u hrvatskome jeziku, uslijedit će središnji dio rada – u kojem se prikazuju metodologija, tijek i rezultati istraživanja percepcije psovki i uvreda u kojima se spominju nacionalne manjine u Hrvatskoj. Nakon analize rezultata istraživanja slijedi zaključno razmatranje, u kojem se govori o općenito negativnoj percepciji sugovornika, odnosno sugovornica, psovanja i psovki te o njihovoj indiferentnosti kad je riječ o usvojenim stereotipima o etničkim manjinama u hrvatskom društvu – koje je moguće razaznati i iz njihova tumačenja psovki u kojima se spominju nacionalne manjine.

2. Teorijski okvir

2.1. Psovke i uvrede

I šta je, naposljetku, psovka drugo nego želja? Ona negativna želja koja se ne pokazuje kao izvesna neutralna i nedužna realizacija sreće govornika, nego kao sreća na račun nesreće drugog.

(Nežmah, 2011)

² Orlanda Obad (2011) pripisuje takvo obilježje takozvanim „milenijcima“.

Smatra se da psovke datiraju od samih početaka ljudskog društva, što se, prema članku o psovka i uvredama sociologa i književnika Bernarda Nežmaha (2011), pokazuje kroz tabue. Psovke su izrazi emotivnoga naboja, a često se isti oblici istovremeno pojavljuju na različitim područjima i u različitim jezicima, primjerice pri upotrebi riječi „jebati“ (koga/što), prema Nežmahu (2011), ili nekih drugih vulgarizama (v. Lučić, 2015). Timothy Jay u svojoj opsežnoj knjizi o razlozima psovanja izjavljuje kako su najčešći izvori iz kojih se crpe psovke povezani "s religijom, seksualnošću, tabuima, vjerovanjem u magičnu moć riječi, gađenjem i nezakonskim ograničenjima" (Jay, 2000: 145). Magična moć riječi, kako definira u uvodu svoje *Enciklopedije psovanja* antropolog Geoffrey Hughes, odnosi se na vjerovanja da riječi mijenjaju svijet, što je psovke, kao i kletve, kroz povijest činilo veoma efektivnim sredstvima zabrana, još od primitivnih društava (2006 [1939]). Pojmovi psovke i kletve vrlo su slični po tome što su često vulgarni (premda ne nužno) i opsceni te što se njima ne upotrebljavaju riječi u njihovu doslovnom smislu (v. Jay, 2000) pa se zbog toga i povezuju s drevnim vjerovanjem u magiju (v. Hughes, 2006 [1939]; Užarević, 1999).

Psovke su dio tabu-tema, a vrlo se često tabuiziraju cenzurom, kakvu je velik dio povijesti provodila Crkva. „Da bi ih se cenzuriralo, morale su biti snažne, svete ili opasne“, tvrdi Jay (2000: 190). Ljung (2001) se u svojem lingvističkom istraživanju referirao na antropologa Geoffreya Hughesa, koji psovku, kao i kletvu, svrstava u forme koje teže prizivati neku višu moć kako bi se promijenio svijet ili kako bi se podržala istinitost neke tvrdnje (Hughes, 1991, prema Ljung, 2001). U svojoj knjizi Ruth Waynryb (2005) tvrdi kako su Bog, Isus, Marija i Majka Božja bili aktualni pojmovi u psovka (u kršćanskim zemljama) sve do sloma feudalizma i odvajanja od tržišne uloge Crkve u državi – kada Bog i pakao, kao i drugi nazivi – gube opticaj, a time i moć kao tabu-riječi. Za razliku od tabua vezanog uz religiju/Crkvu, nereligiozni tabu ograničen je na riječi koje se smatraju vulgarnim i/ili posramljujućim, a to su najčešće žargonske riječi za izlučevine, spolne organe i seksualne radnje koje su smatrane devijantnima (Ljung, 2001: 7). Vulgarnost je, prema Ljingu (2001), društveni konstrukt kojim društvo određuje što jest, a što nije pristojno govoriti.

Povijest psovanja uključuje ideju da pripadnici nižih klasa također koriste i „nižu“ vrstu jezika koja uključuje psovanje, tvrdi Ljung (2001). No, u dvadesetom stoljeću dolazi do prijelaza s gledišta psovke kao odraza delikvencije ili nedostatka obrazovanja osobe prema sve češćoj upotrebi i širenju domena psovanja, neovisno o društvenoj klasi ili psovci, smatra Helena Sollid (2009). Sollid (2009) svojim istraživanjem o razlici muškaraca i žena u stavovima prema opscenim i uvredljivim psovka u Engleskoj uviđa da muškarci psuju više psovki, direktnije

i u više aspekata nego žene te da su im psovke uvredljivije ili „teže“ nego kod žena. Spomenula je da se, kako tvrdi Coates, nerijetko smatra(lo) i da je psovanje najučestalije u muškaraca te u mladih, od 13. do 23. godine (Coates, 2004, prema Sollid, 2009: 9).

Lingvist Danko Šipka smatra da „zabranjivačku normu“ odlikuje nespremnost da se opscene riječi upotrijebe, kao i razvijanje osjećaja stida ako se izgovaraju (Šipka, 1999, prema Ristić, 2010: 205). Pritom, važno je istaknuti da je uloga psovke za individuu dvostrana jer ona, ne samo da služi emocionalnim potrebama govornika, već djeluje emotivno i na slušatelje (Jay, 2010). Jelena Ilić (2012), u svome doktorskom radu s područja lingvistike, ističe da čak ni osobe koje, potaknute negativnim osjećajima, izgovaraju psovke – nisu uvijek sigurne odakle zapravo dolaze ti osjećaji. No, autorica ujedno smatra da konvencionalna priroda psovki pridonosi društvenoj kontroli na način da daje izbor psovaču da se približi ili pak razide od tuđih stilova te sebi tako pospješi grupnu naklonost ili razilaženje od grupe (Ilić, 2012; usp. Supek, 1992; Jay, 2000).³

Psovanje se „eksplicitno marginalizira, ne iz lingvističkih, već moralnih razloga“, koji čine da se tabu teme zanemaruju pri znanstvenom proučavanju, tvrdi Jay (2000: 14). Usprkos tomu što govore mnogo o kulturi (u užem smislu), društvenim situacijama i odnosima – u okviru društvenih znanosti one se nedovoljno problematiziraju i istražuju, a donekle i izopćuju iz akademske sfere (Jay, 2000). Također, govoreći o diskursu psovki, Stana Ristić tvrdi da je u današnjem vremenu liberalnijih odnosa frekventnost psovke sve jača zbog slabljenja moći jezične i zakonske regulative (Ristić, 2010: 205). No, s obzirom da se psovke preko stotinu godina nisu pojavljivale u teorijama o jeziku (v. Wajnryb, 2005), a danas su zamjetno učestale u kolokvijalnom govoru, „činjenica je da ih se dodatno tabuizira u akademskim sferama“, iznosi Jay (2000: 10).

Stoga, dok jedni teoretičari psovki naglašavaju pozitivnu funkciju psovke, primjerice da ona izmami smijeh ili ojača grupnu koheziju (v. Jay, 2000; Ilić, 2012; Nežmah, 2011), drugi upozoravaju na njezinu negativnu stranu kada se koristi vrijeđanjem. Važno je istaknuti Jayevo mišljenje da opća tvrdnja da psovači vlastite ideje pretaču u riječi nije sasvim istinita jer je psovka dio *kulturnog konstrukta* (Jay, 2000). To znači da nam kultura daje riječi na izbor, a pritom uključuje vjerovanja i vrijednosti po kojima, u različitim (vremenskim) kontekstima, psovke jesu ili nisu prihvatljive. S obzirom na kulturnu raznolikost, kakvu ima multikulturno

³ Jay tvrdi da su ljudi skloni upotrijebiti onakve psovke kakve su im društveno korisne: Ako njihovim izražavanjem mogu izgubiti posao, dobiti kaznu, izbjeći će njihovu upotrebu, „a ako njima dobivaju korist kao pozornost ili priznanje, govornici će ih rado upotrijebiti“ (Jay, 2000: 148).

društvo poput Hrvatske, valjalo bi obratiti pažnju na ulogu psovke kao moguće prijetnje za identitet neke skupine.

2.1.1. Psovke i uvrede kao primjeri verbalne agresije i vrijeđanja

Jedan od efekata psovke je uvreda koja se ostvaruje direktnim povezivanjem pogrdnoga naziva sa subjektom psovke, odnosno opsovanim, smatra Ristić (2010). Uvrede se, prema Jayu (2000), temelje na kulturom određenim negativnim aluzijama, pri čemu se žrtvu uvrede reducira na izabrano obilježje. U tom smislu navodi se čest primjer uvrede koja se odnosi na rodnu pripadnost, a koja često žrtvu svodi na neki dio tijela (primjerice na spolne organe) ili pak na neprivlačne osobine (Jay, 2000). Uvredljive psovke se, i prema Ljungu (2001) i prema Jayu (2000), između ostaloga koriste da bi se izmamio smijeh i zamaskirala agresivnost. Pojedinač njima, napominje Jay, može izražavati predrasude ili zadovoljavati potrebu da verbalno izrazi svoju agresiju prema nekoj osobi, skupini (primjerice etničkoj manjini) ili nepravdi (Jay 2000).

Lingvist Pavao Mikić (1999) koncipira – dok je prokletstvo najteži, a kletva najstariji, psovka je najrašireniji oblik verbalne agresije, koja se sa sociološke strane čak i tolerira, a kojom se nanosi moralna šteta slušatelju, odnosno primatelju psovke. Verbalna agresija⁴ javlja se onda kada fizička agresija postaje nemoguća ili je spriječena. No, njome se postižu jednaki ciljevi agresije – osjećaj pobjede, protivnikovo

Jay ukazuje da psovanje ovisi o moći psovača te tvrdi da je psovanje ujedno i „mogućnost da se utječe na druge preko kontrole nad željenim resursima“ (2000: 157). Odnosno, razlike u moći potiču stvaranje psovki te ih opravdavaju, što se poglavito odnosi na razlike u dobi, klasi, „rasi“ i zaposlenju. Psovanje je prisutno u svim društveno-ekonomskim klasama i etničkim skupinama, najčešće u opuštenom, neformalnom okruženju. Govornik će, pritom, vjerojatnije opsovati u onom kontekstu gdje su tenzije zbog razlika u moći visoke, primjerice u društvenim konfliktima, a u kojim on zadobiva (društvene) koristi, istaknuo je Jay (2000). Činjenica jest da postoji jedna vrsta iskorištavanja u svakom psovačkom činu. Naime, psovač psovkom kompenzira (neku) narušenu pravdu, dok je njezin drugi učinak narušavanje moralnog integriteta onoga kome je usmjerena (Bogdanović, 1998, prema Ristić, 2010). S obzirom na kontekst sukoba u društvu, psovke i uvrede – ne samo da ukazuju na sukobe – nego

⁴ Pavel Pilch u svome završnome radu napominje da postoje i jezici u kojima se govornici ne izražavaju psovka, a to su, primjerice, jezici američkih Indijanaca i japanski jezik. Takvi jezici ponekad preuzimaju psovke iz drugih jezika ili pak imaju svoje vlastite načine izražavanja koji djeluju slično psovci, time što također izražavaju verbalnu agresiju (Pilch, 2011).

i potenciraju njihovo nastavljanje ili čak jačanje (v. Jay, 2000). Tada, zbog razlika u moći, viktimizirane skupine, poput etničkih manjina, mogu postati još većim žrtvama društvenih nepravdi.

2.2. Etničke manjine i odnosi moći između većinske i manjinske populacije u multikulturalnom društvu

2.2.1. Pojam manjine

Izraz „manjina“ označava negativno stigmatizirane, izopćavane, ugnjetavane i odbijane individue ili skupinu (Blanz, Mummendey i Otten, 1995, prema Seyranian, Atuel i Crano, 2008), dok „većina“ označava pozitivno vrednovanu ili skupinu visoka statusa (Tajfel, 1981, prema Seyranian, Atuel i Crano, 2008). Također, smatraju Seyranian, Atuel i Crano (2008), dok sklonost razlikovanju i bivanje predmetom ili izvorom vršenja radnje obilježavaju manjinske skupine, većinske skupine su u tom odnosu ono suprotno, vršitelji radnje i upravljanja. Pritom je manjinsko obilježje „predmet radnje“, način na koji većina percipira manjinu, dok je „izvor radnje“ odnošenje manjine prema većini. Dakle, iako je učestala odrednica „većine“ veći broj pripadnika skupine, obrnuto vrijedi za „manjinu“, no to nije nužno, ako se uzima u obzir i (društvena) moć, koja se pripisuje „većini“ (2008). Manjinska skupina je, prema Čačić-Kumpes (2015/2016), subordinirana skupina u pojedinom društvu, koja može imati osjećaj prikraćenosti te se definira „rasnim“, etničkim ili nekim drugim obilježjem. Usto, većinsko društvo prema manjinskoj skupini često iskazuje netrpeljivost, zbog njezine manje društvene moći, i/ili obrazaca ponašanja koji se smatraju devijantnima za većinsko stanovništvo.

Osim navedenih obilježja manjinskih skupina, etnički manjinska skupina temelji se na pripadnosti državi u kojoj živi ili u kojoj je dugotrajno prisutna, no i na postojanju etničkih, vjerskih i/ili kulturnih obilježja. Pritom ima i zajedničku svijest o pripadnosti, kao i kolektivni identitet koji teži očuvati, iznosi Čačić-Kumpes (2015/2016).

Prema Maykelu Verkuytenu (2005: 134), identifikacija po etničkoj osnovi – koju čine pripadnici većinske grupe – može se smatrati dijelom razvoja grupne kohezije i kolektivne akcije, koja je potrebna za transformaciju društvene stvarnosti, no može se raditi i o procesu zatvaranja i istaknutog ograničavanja grupe, što dovodi do separatizma i sukoba. Zbog takvog rascjepa među različitim etničkim skupinama, proizlaze stavovi koji mogu prerasti u predrasude te zatim u stereotipna obilježavanja skupine kao takve, uočava i Supek (1992). Na ovaj koncept

može se nadovezati postavka Jelene Ilić (2012), o prirodi psovki, prema kojoj i psovka pridonosi da član neke skupine ili zajednice stekne naklonost skupine – ili pak da se od nje razide.

2.2.2. *Predrasude, etnocentrizam i politike prema različitosti*

Predrasuda je prema *Rječniku sociologije* (Abercombie, Hill i Turner, 2008 [2006]) skup osobnih stavova antipatije ili aktivnog neprijateljstva prema drugoj društvenoj skupini, a obično se definira na temelju rase. Razlikuje se od diskriminacije, koja se odnosi na ishod društvenih procesa koji obespravljaju društvene skupine definirane na temelju „rase“. „Pojedinci s predrasudama mogu sudjelovati u diskriminacijskim aktivnostima, ali ne čine to nužno“ (Abercombie, Hill i Turner, 2008 [2006]: 282). Prema Verkuytenu (2005), član neke skupine – da bi stekao i zaštitio društveni (ili etnički) identitet – inklinira tome da se njegova skupina, kojoj pripada, prepozna, prihvaća i cijeni u društvu, što u pojedincu iziskuje potrebu za tim da se identitet njegove skupine održava i štiti. Etnički identitet često služi kao sredstvo za trijažu i etiketiranje te, u načelu, ne bi trebao imati nikakve veze s načinom ponašanja neke skupine, smatra Devereaux (1990, prema Jambrešić, 1992).

Etnocentrizam, pak, prema Šiberu (1997) polazi od potrebe osobe da se usredotoči na skupinu kojoj pripada, da bi ojačala vlastiti osjećaj pripadanja, dok s druge strane često dolazi do nemogućnosti da se pokuša razumjeti tuđa vjerovanja, kulturu, jezik, religiju (usp. Supek, 1992). Supek (1992) tvrdi da „[p]ojedinci s etnocentričkim shvaćanjima nemaju obično kritički stav prema sebi, te pokazuju tendenciju da odgovornost za razne nedaće prebacuju na druge, da traže krivca za vlastite situacije među 'tuđim ljudima'“ (Supek, 1992: 114). Tako dolazi i do novih društvenih predrasuda, kao što su „socijalno-darvinističke“, u kojima se porobljavanje i *asimiliranje* pripadnika drugih, stranih nacionalnosti opravdava civilizacijom i napretkom, što Supek smatra idejnom osnovom svake vrste nacionalizma (Supek, 1992).

Tako, prema Verkuytenu (2005), kao i prema drugim autorima (Tatalović i Jakešević, 2007), razmišljanja sklona asimilaciji⁵ nude intelektualno i moralno opravdanje dominantnog identiteta, u ovom slučaju identiteta većinske grupe. Multikulturalizam pak, prema Verkuytenu (2005; usp. Mesić, 2006), podržava poboljšanja pozicije etničkih manjina i njihov identitet, a usto pogoduje afirmaciji istih, pozitivnom vrednovanju etničke različitosti te daje mogućnost

⁵ Mesić (2006) objašnjava da se pojmu multikulturalizma suprotstavlja pojam asimilacije, politike prema kojoj identitet neke skupine nestaje i zamjenjuje se nekim drugim.

da manjine steknu viši društveni status u takvom društvu. Da bi ukazao na potrebu razumijevanja i prihvaćanja stigmatiziranih skupina, sociolog Erving Goffman tvrdi da „nije na različite da traži razumijevanje naše različitosti, nego na onome tko je uobičajen“ (Goffman, 1963: 152). Razlozi ustrajanja na različitosti i posebnim identitetima su složeni pa tako u svojoj knjizi Mesić (2006) navodi postkolonijalizam, globalizaciju, migracije, reafirmacije nacionalnih manjina, osvješćivanje domorodačkih naroda te politiku identiteta kao neke od njih. Sociolozi, među ostalim, trebaju biti potaknuti pitanjem položaja etničkih manjina, kao i njihove zaštite. Povod tome trebao bi biti taj što „nedovoljna zaštita i loš položaj etničkih manjina u određenim državama s kraćom, ali i dužom demokratskom tradicijom, mogu biti uzrok sukoba“ (Tatalović i Jakešević, 2007: 38), ne samo na nacionalnoj – već i međunarodnoj razini, kako uočavaju Tatalović i Jakešević (2007).

Devalorizacija etničke skupine ili različitosti te manjak tolerancije sastavljaju pojam *etnička isključivost*. Tako Coenders, Lubbers i Scheepers (2005) ističu neke opće obrasce osobe koja mu je sklona, a to su, primjerice: niža razina obrazovanja, manualni rad, samozaposlenost, ovisnost o socijalnoj pomoći, posao kućanice, viša dob (starost), život na selu te visoka religioznost. Etnička distanca veoma je prisutna u nekim mediteranskim, kao i istočnoeuropskim zemljama, što je, prema spomenutim autorima, najvidljivije suprotstavljanjem ujednačenju građanskih prava za sve građane. Coenders, Lubbers i Scheepers (2005) pronalaze da je otpor multikulturalnom društvu obrazac koji dijeli četvrtina Europljana te da sve više Europljana smatra da je multikulturalno društvo doseglo svoje granice. Oni ističu da su pojedinci neskloni multikulturalizmu onda kada smatraju da im je vlastita sigurnost ugrožena, kada gube povjerenje u političke vođe i druge⁶ te kad zauzimaju stav da su etničke manjine prijatnija društvu, što je glavna sastavnica etničke isključivosti (Coenders, Lubbers i Scheepers, 2005). Prema mnogim autorima (Coenders, Lubbers i Scheepers, 2005; Sekulić *et al.*, 2004), kako i u svojem istraživanju zaključuju Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2014), devalorizaciji određene etničke skupine ili etničke različitosti skloniji su pojedinci s nižom razinom obrazovanja, religiozni i politički desno orijentirani pojedinci, pa tako i skloniji izražavanju etničkih predrasuda.

Kako bi se pokušalo pronaći najbolji način izbjegavanja predrasuda u jezičnoj komunikaciji, javlja se pojam „politička korektnost“, koji u devedesetim godinama 20.

⁶ Neki čimbenici etničke isključivosti, koji se tiču države ili nacije su, primjerice, stopa nezaposlenosti (pri opoziciji multikulturalnosti) i nizak BDP (kod više razine *etničke isključivosti*), iznose Coenders, Lubbers i Scheepers (2005).

stoljeća, u jeci potrebe za jačanjem tolerancije, postaje popularan i izvan SAD-a (Ilić, 2012). Njime se naglašava da jezik kristalizira društvene odnose i reprodukciju odnosa dominacije zato što govor u mnogočemu određuje spoznaju svijeta, iznosi Radule Knežević (2007; usp. Mesić, 2006). Prema Kneževiću, „[p]olitički korektno ponašanje podrazumijeva obvezu poštovanja različitosti i nepostojanje obezvrjeđujućih slika o određenim pojedincima i društvenim skupinama. U osnovi su kritike rasistička, etnocentrična i seksistička ponašanja“ (Knežević, 2007: 36). Sukladno tome, valja ukazati na kontekst RH i primjere obezvrjeđujućih naziva, koji ukazuju na to da Hrvati u većoj mjeri nisu politički korektni.

2.3. Psovke, vrijeđanje i etnički odnosi u Hrvatskoj

Neki izrazi nisu smatrani obezvrjeđujućim, budući se činilo da ih i same označene grupe prihvaćaju kao oznaku vlastitog identiteta. Dobar primjer, prema našem sudu, u tom smislu su Romi, koji su se donedavno u raznim zemljama mirili s pogrđnim nazivima (Ciganin, Gypsy). Društvene promjene i novi društveni pokreti radikalno su promijenili situaciju, legitimirajući zahtjeve za priznavanjem i poštovanjem.

(Mesić, 2006: 395)

Predrasude je Supek (1992) opisao nekim svojstvima koja bi se mogle povezati s obilježjima uvreda i/ili psovki. Tako su predrasude u svojoj jezgri afektivno-nagonske, zbog čega vrlo teško slabe ili je teško da sasvim nestanu. Zasnivaju se na pogrešnim generalizacijama i antipatiji. Također, prisutno je da osoba koja ih koristi pokazuje agresivnost, a njezin entuzijizam ili naklonost pripadnika njegove skupine može biti ishod (usp. Jay, 2000). I etnocentrizam i predrasude podupiru izražavanje agresije zajedno sa željom za dominacijom nad metom/protivnikom (Supek, 1992). Upravo je to jedan od načina na koji psovač uvredljivom psovkom iskazuje svoj odnos prema subjektu, odnosno prema opsovanome. Tako psovka daje povod govoru mržnje i mnogim rivalstvima, kakva – radi usmjeravanja prema pozitivnom vrednovanju različitosti naroda i kultura u multikulturnome i multietničkome društvu – želimo raspoznati, razumjeti i pokušati spriječiti.

Jedan od glavnih razloga zašto uvrede postoje jest namjera da se dehumanizira (Croom, 2013, prema Čupković, 2014: 2), odnosno da se osobama, kojima je upućena uvreda, ne pristupa kao ravnopravnim ljudskim bićima – već kao inferiornim; vrstama koje, oni koji izražavaju uvrede, smatraju nižima od ljudske vrste. Kada je pritom riječ o uvredama na etničkoj osnovi, prema Hughesu (2006 [1939]), one su najočitije jezične manifestacije

ksenofobije i predrasuda prema određenim skupinama. Obično se baziraju na zlobnom, ironičnom ili humorističnom iskrivljavanju identiteta grupe na koju su usmjerene, odnosno identitetu “drugosti”. Hughes (2006 [1939]: 146) također tvrdi da se do prije sredine 19. stoljeća etničke uvrede nisu smatrale tabuom niti zaista uvredljivim izjavama. Ipak, prema Hughesu, bez obzira na različite formalne zabrane, (uvredljivi) etnički termini se perpetuiraju (Hughes, 2006 [1939]), što svakako ne pogoduje svakoj etničkoj skupini – pa tako ni etničkim manjinama. Waynryb (2005) smatra da naziv za nečije etničko porijeklo mora biti onakav kakav taj narod prihvaća, s kojim se pripadnik tog naroda identificira. U suprotnom, kršenje tog pravila – što je vidljivo u upotrebi pogrđnih imena naroda u psovka – prema njoj, najveći je tabu u suvremenim društvima (Waynryb, 2005).

Prema nekim istraživanjima (Meeker i Kleinke, 1972, prema Jay, 2000), pripadnici drugih skupina znaju više o pogrđnim nazivima određene skupine i njezinim pripadnicima od pripadnika te skupine na koju se ti nazivi odnose. Tako za ovo istraživanje čini važnim i mišljenje da „[o]pćenito uzevši, mnogo se frazema u hrvatskoj frazeologiji odnosi na ljudske osobine, vanjštinu, ponašanje i navike. S obzirom na to da nastojimo te karakteristike povezati s članovima različitih naroda, vjera i rasa, one postaju odlikama cijele skupine“ (Lewis, 2007).

2.3.1. Psovke u Hrvatskoj

Danko Šipka (1999, prema Ristić, 2010: 203) svojim je istraživanjem o psovka ustanovio da u srpskom i hrvatskom govornome području glavnu poziciju psovača zauzima muškarac, a vidljivo je i nasilje – što autor povezuje s, kako kaže, androcentričnom i muškošovinističkom „balkanskom kulturom“. Uočava i hijerarhizaciju vrijednosti unutar takve kulture time što su, prema rezultatima njegovih anketa, za područje bivše Jugoslavije najuvredljivije psovke povezane s kultom majke, sestre ili Boga (Šipka, 1999, prema Ristić, 2010). Mutavdžić i Sivački (2015) o opscenim psovka razmatraju kako su povijesno najsvetiji elementi u kršćanstvu, primjerice Bog, Krist, Bogorodica i Crkva, bile vrlo neprikladne riječi za svakodnevnu upotrebu (usp. Waynryb, 2005). Uviđaju i da su za područje Balkana, spominjući pritom i nekadašnje jugoslavensko, kao i mađarsko govorno područje, karakteristične brojne opscene kombinacije (2015).

Kada je riječ o vulgarnosti u psovka, Lučić (2015) spominje da se u hrvatskome jeziku najčešće upotrebljavaju glagol *jebati* te izrazi za muški i ženski spolni organ. Osim njih, upotrebljavaju se i pogrde vezane uz fizičke i psihičke nedostatke, podrijetlo, nacionalnost i

ideološke orijentacije onih koje se želi uvrijediti, što primjećuje i Užarević (1999). Psovke u hrvatskome govornome području⁷ imaju visoku frekvenciju, odnosno uviđa se da to područje obiluje izuzetno kreativnim i brojnijim psovka u odnosu na druge jezike (Šipka, 1999, prema Ristić, 2010).

Kletva je najstariji oblik verbalne agresije, a novije su psovke hrvatskoga govornog područja ujedno i nastale kao preobrazbe kletvi, tvrdi Užarević (1999). Bitno je, pritom, ponovno spomenuti da se kletvom, kao i psovkom, pokušava na verbalan način agresivno nadvladati protivnika. Tako Užarević (1999) uviđa da se psovka, u kojoj se navodi vršenje spolnog čina, primjerice izraz *jebati*, koristi kao svjesna želja za ovladavanjem kime te upozorava da nije svejedno što se toj psovci pridodaje. Slično tome, Bernard Nežmah (2011) u svojem članku, u kojemu analizira kletve i psovke, nastoji pojasniti odnos dominacije psovača i subjekta, odnosno oslovljenog psovkom. Autor ističe da psovku – poput one “jebem ti mater!”, koja je nerealna i prazna – postavlja osoba koja je izgovara kao odnos dominacije prema oslovljenom kao otac:sin jer je po simboličkoj naravi subjekt te psovke najčešće otac, a objekt osoba koja je niže moći od oca. Tu psovku može izgovarati i žena, može biti i usmjerena ženi, čak i onomu tko nema majku – iz čega proizlazi činjenica da je funkcija te izjave uspostavljanje intersubjektivnih odnosa (očinske) dominacije, ukazuje Nežmah (2011). U germanskim i drugim društvima, gdje se rano okončala patrijarhalna dominacija oca, ne koristi se psovka poput „jebem ti mater“, dok je u „*orijentalnim* zemljama“ snažnija i zato učestalija. Ujedno je rjeđa u Sloveniji nego u južnoj Srbiji i Makedoniji (Nežmah, 2011).

Stoga bi bilo poželjno istražiti u kojoj mjeri spomenute psovke, u kojima Nežmah (2011) identificira odnos dominacije, imaju sličnosti sa psovka kojima se nastoji uvrijediti pripadnike pojedinih etničkih skupina. Prethodna Nežmahova pretpostavka zanimljiva je i zbog upotrebe pojma *orijent*. Njime se referira na zemlje Istoka, no i na sve ono što nije tekovina „zapadnjačke“ civilizacije, ili pak dio civilizirane kulture općenito, ukazuje Todorova (2015). Tako je za hrvatsko područje učestala poveznica riječ Balkan, kao odrednica identiteta kojom se vrlo rijetko tko ponosi, upravo zbog percepcije negativnog značenja toga pojma, koji se povezuje s vulgarnošću (Todorova, 2015). Primjerice, hrvatski studenti, koje je intervjuirala Obad (2011), smještaju Hrvatsku civilizacijski i kulturno iznad država Balkana, ali ne i kao dovoljno „zapadnu“ – kojoj se smatra da se treba težiti zbog ideje da je Zapad „ideal liberalne demokracije“. Balkan je mnogima referenca na područje opscenih i vulgarnih izraza (v. Šipka,

⁷ Šipka je istraživao srpsko i hrvatsko govorno područje te smatra da su frekventnost psovanja i raznolikost psovki jednaki na oba područja (Šipka, 1999, prema Ristić, 2010).

1999, prema Ristić, 2010: 203-205) te Mutavdžić i Sivački (2015). Jelena Ilić spominje da svećenik Ignacije Gavran, jedan od prvih južnoslavenskih teoretičara psovki, veže pojam Balkan uz učestalo i „bludno“ psovanje (Ilić, 2012).⁸ No, područja Balkana, pa tako i bivše Jugoslavije i današnje Hrvatske, zapravo su sjecišta velikog broja različitih naroda – a time i ideologija i kultura. Uzevši u obzir da svatko više ili manje teži očuvanju svog etničkog identiteta, Hrvatska se, nesumnjivo, ističe kao područje veoma brojnih sukoba na osnovi takvih razlika.

2.3.2. Povijesno-društveni kontekst etničkih odnosa u Hrvatskoj

Mnogi autori, kao što je spomenuto, navode rat kao jednog od glavnih okidača porasta etničke netrpeljivosti (v. Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes 2014, Supek, 1992 i Šiber, 1997). Traumatsko iskustvo Domovinskog rata imalo je vrlo jak učinak na društvene promjene i promjene etničke strukture stanovništva u Hrvatskoj – kao i tragove u kolektivnom sjećanju etničkih skupina, što se odrazilo i na međuetničke odnose, ustanovili su Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2014). Zbog osjećaja nesigurnosti u ratnom periodu, opće povjerenje slabi, jednako kao povjerenje u narod koji se pokazuje ratnim neprijateljem, kao što su bili Srbi u Domovinskom ratu. Ujedno, dok se dotadašnji prihvatljivi odnosi etničkih skupina pokazuju upitnima, jača potreba vezivanja uz vlastitu skupinu. Istraživanje Ivana Šibera, provedeno tijekom Domovinskog rata, pokazuje da su Srbi tada postali jednako nepoželjni kao i Albanci (Šiber, 1997). Zanimljivo je da su stavovi prema Srbima i prema muslimanskim Bošnjacima, dobiveni njegovim istraživanjem, podijeljeni (50% prihvaćanja i 50% neprihvatanja) – dok su stavovi prema Talijanima bili jako pozitivni, odnosno preko 80% ispitanika prihvaćalo je Talijane (Šiber, 1997). Potrebno je nadodati da Šiberova prijeratna istraživanja (prije devedesetih godina 20. stoljeća) pokazuju da je prosjek ekstremnih mišljenja o pripadnicima drugih etničkih skupina bio oko 15%, dok ona za vrijeme i poslije Domovinskog rata pokazuju da je samo 20% ispitanika bilo otvoreno prema pripadnicima manjinskih skupina (Šiber, 1997: 24). Najveći dio ljudi ipak mijenja (političko) mišljenje ovisno o promjenama društvenog stanja, a njih Šiber (1997) naziva „tihom većinom“. To je izraz za pojedince koji mijenjaju

⁸ Ignacije Gavran također dijeli (bludne) psovke na blage i jake, gdje pod blage uvrštava psovanje majke ili oca, a pod jake Boga i svetaca, što je zanimljivo uočiti kao religiozno stajalište koje ima važnu ulogu u tabuiziranju određenih psovki (Gavran, 1962, prema Ilić, 2012).

političke opcije i mišljenja, ne reagiraju na dugoročne probleme ili interese, već trenutne probleme, emocije i odabire te su stoga laka meta manipulacije, uviđa Šiber (1997: 24).

Valja se zapitati koliko se, u današnje vrijeme globalizacije i širenja informacijskih tijekova, hrvatsko društvo promijenilo te pripadaju li i mladi Hrvati također navedenom konceptu „tihe većine“? Koliko su mladi Hrvati otvoreni i tolerantni prema etničkim manjinama i etničkoj različitosti? Ključnu ulogu u odrastanju imaju njihovi roditelji, smatraju Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2014), kao i škola te masovni mediji, pri čemu posljednji vrlo različitu za pojedine generacije. Fokusirajući se na percepciju etničkih manjina, autori su proveli istraživanje generacijskih razlika u odnosu prema etničkoj različitosti u Hrvatskoj. Autori ističu da se socijalizacija, pogotovo primarna, snažno usađuje u svijest mladih – pa tako djeca kroz odrastanje poprimaju stavove vlastitih roditelja,⁹ a time i slike o tuđem i vlastitom etničkom identitetu (Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2014; usp. Supek, 1992). Budući da je obitelj u socijalizaciji ključna, njezin učinak na stavove mladih, koji su odrastali u poslijeratnom razdoblju, mnogo je veći nego što bi to bilo u zemljama koje nisu bile pogođene ratom (Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2014).

Također je važno spomenuti da je u vrijeme socijalističke Jugoslavije prema Romima i Albancima bila izražena veća društvena distanca nego prema ostalim etničkim skupinama, iznose Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2014). Nakon raspada Jugoslavije, za vrijeme hrvatske nacionalne homogenizacije, visoka društvena distanca bila je izražena, a pritom je bio ključan porast predrasuda prema Srbima, ali prema Slovencima u manjoj mjeri (Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2014).

2.3.3. Etničke uvrede i percepcija etničkih manjina u Hrvatskoj

U Hrvatskoj su Ustavom službeno priznate dvadeset dvije nacionalne manjine. Prema popisu stanovništva iz 2011., najveći je udio Srba, a pojedinačni udio ostalih manjina ispod je 1%. Od autohtonih manjina u Hrvatskoj, o kojima je riječ u ovom istraživanju, redom je tako

⁹ Odrasle u razdoblju Jugoslavije, „roditeljske generacije“ bile su odgajane u smjeru razvijanja vjerske i nacionalne snošljivosti. No, u razdoblju tranzicije, Hrvatska se retradicionalizira i intenzivira nacionalnu homogenizaciju, usporedno s raspadom Jugoslavije i iznenadnim Domovinskim ratom, objašnjavaju Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2014).

po udjelu veoma malo Bošnjaka, Talijana, Albanaca i Roma, do Slovenaca koji su po udjelu među najmanjima.¹⁰

Kao što navodi Pilch (2011), vrijeđanje nečije nacionalne skupine, u hrvatskome govornom području upravo zbog, ne tako davnog rata, predstavlja poseban fenomen. Tako je primjerice riječ *četnik* postala uvreda za pripadnika srpskog naroda. Nadalje, kad je o Srbima riječ, Gordana Čupković (2014) navodi da se u hrvatskome jeziku etnonim Srbin upotrebljava osobito među sportskim navijačima, ne bi li se uvrijedilo i one koji *ne pripadaju* etničkoj skupini Srba. Zbog takve upotrebe, sami Srbi počinju taj etnonim smatrati izrazom kojim se pokušava nekoga omalovažiti (Čupković, 2014).

Za Albance s Kosova dugo je korišten alternativni etnonim „Šiptar“, koji je još uvijek u čestoj upotrebi, te ga Čupković (2014) svrstava u etničke uvrede – razinom poniženja ispod rasnih, a iznad regionalnih uvreda. Etnonim Cigan, prema mišljenju autorice, istovremeno je i rasna i etnička uvreda jer se njome ponižavanje usmjerava i na boju kože i na etničku skupinu. Izjava „Iako je *cigan*, dobar je čovjek” primjer je služenja etnonimom da bi se osoba i narod ponizili zbog svih stereotipa koji se za njega vežu, do te mjere da se njime i „negira ljudskost jedne etničke skupine“ (Čupković 2014: 4). Za pripadnike romske populacije vežu se veoma netolerantna mišljenja, ne samo u Hrvatskoj, već i diljem svijeta. U suvremenom hrvatskom jeziku etnonim Cigan ne koristi se samo u svrhu ponižavanja ciljane skupine (Roma), već i da bi se ponizilo pojedince koji uopće ne pripadaju toj skupini.¹¹ Česta je praksa, posebno u navijačkom žargonu, da se izraz *Cigan* kao uvreda usmjeri na individue ili skupine koje nisu Romi – tako što se ona dodaje imenu ili prezimenu individue. Pripadnici Roma prihvaćaju to ime bez propitivanja, možda i bez shvaćanja negativnosti konteksta, upotrebe tog imena kao uvrede. To bi se moglo pokazati kao odraz suprotstavljanja inkluzije Roma, s čime su često suočeni (2014). Iz tog razloga Romi riječ Cigan koriste čak u samo-promidžbi, primjerice umjetničkoj, kada ga usvoje kao opću odrednicu svoga identiteta, smatra Čupković (2014).

¹⁰ Popis 2011. pokazuje da je udio Hrvata u nacionalnoj strukturi stanovništva 90,42%, Srba 4,36%, Bošnjaka 0,73%, Talijana 0,42%, Albanaca 0,41% i Roma 0,40%, dok je udio ostalih pripadnika nacionalnih manjina pojedinačno manji od 0,40%.

¹¹ Jedan od primjera diskriminacije romske populacije bio je prosvjed ispred međimurske osnovne škole 2010. godine. Tada su se okupljeni roditelji hrvatskih učenika protivili tome da njihova djeca idu u istu školu s romskom djecom. Iste godine, nakon više prosvjeda, članovi romske zajednice izopćeni su iz Zemunika kraj Zadra, riječima poput “Romi, odlazite, Srbi, vratite se!” (Radić Ančić, 2010, prema Čupković, 2014: 8). Unatoč tome što su tvrdili da su protiv diskriminacije, njihova je izlika bila da Romi svojim načinom života štete okolišu te da su okupirali domove protjeranih Srba, zbog čega smatraju da se Srbi nikad ne bi mogli vratiti (Čupković, 2014: 8).

U knjizi romskog aktivista, pravnika i publicista, Ivana Rumbaka, *Strategija obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj* (2007), navedeno je da većina Roma i Romkinja pokazuje želju za školovanjem te da smatraju da bi obrazovanjem popravili i popravile svoj položaj u društvu. Zbog netrpeljivosti okoline, Romi ne osjećaju da ih većinsko stanovništvo prihvaća, što pridonosi dobrovoljnoj samoizolaciji – a to pak dovodi do pojave novih stereotipa i predrasuda o tome da Romima odgovara takav način života (Rumbak, 2007).

Kao što je rečeno u prošlom poglavlju, većinska populacija – zbog svoje političke (i brojčane) nadmoći – ipak je sklona hijerarhizirati prava manjina. Dok prema jednim manjinama u Hrvatskoj nalazimo na podupiruća, prijateljska mišljenja, za druge primjećujemo mnogo predrasuda. Istraživački izvještaj o zastupljenosti diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u RH, koji su proveli Maslić-Seršić i Vukelić (2013), pokazuje da njihovi ispitanici, hrvatski građani, izražavaju deklarativnu podršku nediskriminaciji – ali ne i da su uvjereni u njezinu ispravnost i primjene. Ne izražavaju ni izrazite ksenofobične stavove, ali imaju i blago pozitivan stav prema multikulturalizmu. Usto, prema istraživanju, grupni identitet je važan, a posebno vjerski i nacionalni, što ih ističe od drugih europskih zemalja. Primjerice, preko 40% ispitanika iskazuje tradicionalno negativne stavove prema Romima, koji su povezani s visokim stupnjem siromaštva i socijalne isključivosti. Za Bošnjake 17% njihovih ispitanika smatra da ugrožavaju sigurnost građana Hrvatske, a 25% ih smatra predstavljanjem opasnosti za kulturu ili da se ne žele prilagoditi hrvatskoj kulturi (Maslić-Seršić i Vukelić, 2013). Posljednje pokazuje sklonost Hrvata politici asimilacije, što je vrlo čest odraz etnocentričnosti.

Brojni su primjeri omalovažavanja srpske manjine¹² u Hrvatskoj (v. Opačić, 2016). No, prema modernom sociološkom shvaćanju, temelji animoziteta prema Srbima u Hrvatskoj nisu tradicionalno shvaćeni neprijateljstvom jer su mnogi hrvatski seljaci i prije velikih ratova mirno živjeli u zajedništvu sa srpskim stanovništvom.

„Ne postoji povijest međusobnih sukoba, nego upravo suprotno, povijest zajedničke suradnje. Tek kad je stvorena Jugoslavija, nastali su antisrpski osjećaji i proširili se na neelitne slojeve društva, i to zbog progona i nezadovoljstava, zbog uskraćivanja nekih temeljnih ljudskih prava“ (Sekulić *et al.*, 2004: 26).

Pitanje na koji način većinski narod prihvaća etničke manjine važno je, ne samo zbog multikulturalnog konteksta Hrvatske i ovdašnjih etničkih sukoba, već zbog utjecaja svjetskih

¹² Jedan od novijih primjera je izjava potpredsjednika Hrvatskog sabora te zamjenika predsjednika HDZ-a, Milijana Brkića: „Nacionalne manjine neće određivati sastav vlade. Ovo je Hrvatska država i uz nacionalne manjine odlučuju Hrvatice i Hrvati. To je naša zemlja“, prenosi Maxportal u svibnju 2017.

društvenih promjena. Upravo zbog porasta senzibilizacije za društvena pitanja i suradnju, koju potiče globalizacijsko umrežavanje i širenje dostupnosti informacija, *mlade generacije rođene između osamdesetih godina dvadesetog stoljeća i prvog desetljeća novog milenija*,¹³ razlikuju se od svojih roditelja – pogotovo onih koji su odrastali u državama ili nacijama, čija je politika bila uniformna s obzirom na kulturni identitet. Stoga bi, u skladu s istaknutom problematikom ovog rada, trebalo provesti istraživanje mladih u Hrvatskoj. S jedne strane moglo bi se pokazati da mladi Hrvati i Hrvatice slijede društvene norme (što uključuje ideju da psovke kao uvrede nisu prihvatljive u većinski katoličkoj državi), a s druge strane da slijede demokratska načela države, koja načelno ide u smjeru afirmacije različitih kultura i naroda – a tako i manjina.

3. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj ovoga istraživanja pokušaj je utvrđivanja kako pripadnici većinskoga naroda percipiraju uvrede i psovke u kojima se spominju pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj. S obzirom na neistraženost teme, činilo se važnim odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako studenti i studentice Sveučilišta u Zadru percipiraju psovke i što misle o psovanju?
2. Je li moguće pomoću analize psovki i uvreda, u kojima se spominju nacionalne manjine, steći uvid kako većinska etnička skupina (Hrvati) razumije složenost položaja nacionalnih manjina u Hrvatskoj?
3. Što odgovori sugovornika i sugovornica govore o odnosu većine prema nacionalnim manjinama?

Nakon što je provedeno istraživanje, nametnulo se još jedno pitanje, a to je:

4. Može li polustrukturirani intervju o psovka i uvredama, u kojima se spominju nacionalne manjine, potaknuti sugovornike na razmišljanje o značenju tih psovki te o položaju nacionalnih manjina u društvu – i tako imati elemente akcijskoga istraživanja?

4. Metodologija

¹³ To je jedno od obilježja kojima Obad (2011) definira „milenijce“

Kao što je navedeno, psovke i uvrede nisu prihvaćene u mnogim aspektima formalnosti te se, zbog utjecaja tabua, često zanemaruju kao fenomeni vrijedni (društveno)znanstvenog proučavanja. Stoga je korištenu literaturu – s područja lingvistike, sociolingvistike, psihologije i politike, koja se bavi fenomenom psovki, kletvi i uvreda – bilo nužno povezati s literaturom koja objašnjava fenomene etničkih manjina i etničkih odnosa u multikulturnom društvu. Uz sve to, bilo je potrebno aktualizirati problem osjetljivosti manjinskog položaja i doznati koliko je prisutan u „većinskoj“ sredini. Namjera ovoga rada je, s jedne strane, povezati problem obilježja i osjetljivosti nacionalnomanjinskog položaja te odnosa između etničke većine i etničkih manjina u hrvatskome društvu te upotrebe psovki i uvreda u kojima se spominju manjinske etničke skupine, odnosno hrvatskim Ustavom¹⁴ priznate nacionalne manjine.

Zbog želje za uviđanjem percepcije etničko-manjinskog položaja, kao i raspoznavanja frekventnosti i raznolikosti psovki u hrvatskome društvu, ovo se istraživanje provodi kao kvalitativno istraživanje metodom polustrukturiranog intervjua. Neki od razloga da se upotrijebi baš intervju daje sociolog Mirko Petrić. Tvrdi da se, ako su potrebni podaci koji se vežu za osjećaje i iskustva individua, kao i podaci povezani s „osjetljivim temama“, takvi podaci mogu prikupljati jedino upotrebom metode intervjua (Petrić, 2015). Upravo se iz tih razloga intervju pokazuje poželjnim načinom istraživanja mišljenja o psovka (povijesno tabuiziranoj temi) i etničkim manjinama, koje su vrlo osjetljive teme i rijetke u javnom diskursu. Stoga je vrlo moguće da će sugovornici i sugovornice njima pristupiti suzdržano, s oprezom, da im se netko ne bi zamjerio i da ne bi nekoga povrijedili, odnosno povrijedile.

Sugovornici i sugovornice odabrani su metodom snježne grude, uz uvjet da nisu pripadnici, odnosno pripadnice nacionalne manjine u Hrvatskoj. Razlog tome je pokušaj što boljeg uočavanja elemenata stereotipnosti, negativnosti ili pak neutralnosti mišljenja etničke većine o odnosu prema etničkim manjinama i njihovim obilježjima. Zbog moguće razlike u svjetonazorima i socijalizaciji putem obrazovanja, odabrani su studenti, odnosno studentice druge godine društvenoznanstvenog (psihološkog) i humanističkoznanstvenog (barem jednog predmeta filozofskog ili teološkog) usmjerenja te studenti, odnosno studentice s Odjela za ekologiju, agronomiju i akvakulturu (biotehničkog i prirodnoznanstvenog usmjerenja) Sveučilišta u Zadru (SUZ). Ovom podjelom na tri navedene kategorije nastojale su se utvrditi moguće sličnosti i razlike u mišljenjima studenata i studentica SUZ-a, pripadnika, odnosno

¹⁴ U Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina (2002) u članku 5, nacionalna manjina definira se kao „skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja“.

pripadnica većinske etničke skupine o psovkama sadržajno povezanih s manjinskom etničkom pripadnosti. Intervjuiralo se petnaest mladih osoba (od 20 do 22 godine), studenata koji su Hrvati, odnosno Hrvatice, i žive u RH. Intervjui su se vodili u Zadru, tijekom ljeta 2016. godine, snimani su diktafonom, individualno i uživo,¹⁵ u fleksibilnom trajanju od 20 do 55 minuta, te su nadopunjeni bilješkama. Samom postavljanju pitanja prethodilo je upoznavanje sa sugovornikom, odnosno sugovornicom. Predstavljena im je tema istraživanja, ali bez naznake o pitanju etničnosti u psovkama. Naime, istraživačica je svakome pojedinačno objasnila da su tema psovke i mišljenje studenata, odnosno studentica o uporabi psovki, kao i da će nakon općenitih pitanja slijediti razgovor o repertoaru određenih psovki (v. Prilozi).

Protokol intervjua koncipiran je tako što je unaprijed sastavljen repertoar za hrvatsko područje i za temu relevantnih psovki, kletvi i uvreda na etničkoj osnovi. Njihovi izvori su neformalni, odnosno relevantne uvredljive izjave preuzete su s mrežnih portala ili su pak zabilježene informiranjem u razgovoru s hrvatskim građanima, odnosno građankama. Polazna ideja ovog istraživanja, s obzirom na učestalost stereotipa i nezainteresiranosti stanovništva vezanih uz romsku manjinu, inspirirana je grafitom „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“ uočenim na zidovima zagrebačkih zgrada i na drugim lokacijama u Hrvatskoj.

Repertoar naveden u Prilogu poslužio je postavljanju pitanja usmjerenih utvrđivanju značenja koja sugovornici iskazuju prema sadržaju psovki i uvreda, a ovisе o mišljenjima, stavovima i emocijama izražavanim odgovarajući na ta pitanja. S obzirom da su na području Hrvatske povijesno relevantni narodi ujedno i neki od današnjih nacionalnih manjina, valjalo je upotrijebiti njihove nazive u psovkama. Tako se nazivi u repertoaru psovki referiraju na slobodno odabrane nacionalne manjine – romsku, talijansku, srpsku, slovensku, bošnjačku (odnosno muslimansku, preko izraza za Turke) i albansku. Repertoar se stoga sastavio od ovih šest psovki i parova psovki: 1. A) Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!¹⁶ B) Mesiću, Cigane!¹⁷; 2. Mamicu mu đigiću.¹⁸; 3. A) Jebem ti srpsku majku! B) Jebem ti mater četničku!¹⁹; 4. A)

¹⁵ Jedan sugovornik zahtijevao je telefonski razgovor te mu je, nakon pitanja protokola o repertoaru, istraživačica poslala repertoar psovki putem poruke na društvenoj mreži Facebook. Dvije sugovornice odgovarale su na neka pitanja zajedno i bez diktafona (na vlastiti zahtjev), tako da je istraživačica pismeno zabilježila odgovore.

¹⁶ V. grafit nepoznatoga autora na zagrebačkoj zgradi koji glasi “Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje! – BBB“, fotografija napravljena 2010., koju objavljuje admin web stranice *Frazarij.com* (http://www.frazarij.com/Grafiti/grafit.php?grafit_id=3&mamicu-cigane-odlazi-iz-svetinje).

¹⁷ V. Ivana Erceg, “Nacionalne manjine u Hrvatskoj poslije HDZ-a“, *Aim*, Zagreb, 2001.

¹⁸ *Digić* je rjeđe korišten naziv za Talijane, a dolazi od tal. *dico, digo*. Moglo bi se uzeti u obzir i Hughesovo objašnjenje da, s gledišta engleskog govornog područja, Dago dolazi od Diego, kao ekvivalent imena James, a originalna je referenca za Španjolca ili Portugalca. Od šezdesetih godina 19. stoljeća taj se naziv upotrebljava za osobu s Mediterana, što je tipična generalizacija pripisana tamnoputim strancima, tvrdi Hughes (2006 [1939]: 259).

¹⁹ To je upotrijebljeno zbog učestalosti korištenja izraza *četnik* i *Srbini* u smislu uvrede (usp. Čupković, 2014) te psovke „jebem ti mater“.

Slovenčine smrdljive, nije ni čudo zašto vas tuku kad dolazite naše more zagađivat', pička vam materina!²⁰ B) Jebem ti mater slovensku u pičku!²¹; 5. A) Mula, Turčine, napuši se kurčine!²² B) Kerumu, Turčine, napuši se kurčine!²³; 6. Pas mater šiptarsku, mrš!²⁴.

Premda je poprilično teško, ako i moguće, pronaći i navesti uvrede koje su za neko područje ili vrijeme najrelevantnije, pokušaj je ovakvog „slobodnog“ sastavljanja repertoara poticaj razmišljanja o implicitnosti navedenih psovki o tome kome su namijenjene i zašto. Usto se nastojalo izabrati one psovke i uvrede pomoću kojih se čini mogućim identificirati problem dominacije kakvu uvredljive psovke uspostavljaju.

5. Rezultati istraživanja: o psovka i odnosu prema etničkim manjinama

5.1. Percepcija i funkcija psovki: koliko se psuje, tko psuje, kad psuje, gdje psuje

Objašnjavajući svoje razumijevanje funkcije psovki, sugovornici su navodili da psovke služe kao „ispušni ventil“ i kao verbalna agresija, a da psovače karakterizira nedostatak vokabulara, mržnja, ljutnja, nezadovoljstvo i slično. O psovka neki imaju negativno mišljenje, neki neutralno, a rjeđa su pozitivna mišljenja. O prihvatljivosti, mišljenja o psovka su podjednaka – psovanje je neprihvatljivo trima sugovornicima, a jednakom je broju prihvatljivo (3). Nekolicini je uglavnom prihvatljivo (4), a nekolicini uglavnom neprihvatljivo (5). To bi značilo da iznose, ovisno o funkciji psovki, različita mišljenja o psovka. Tako se, primjerice, u obrazloženju jednog od sugovornika primjećuje ambivalentnost mišljenja o psovanju:

[Psuje se] zato što ljudi nemaju vokabulare i onda je u nekim situacijama lakše tak' skratiti i staviti točku neg' čitati knjige i poboljšati si vokabular. I onda ljudi u nekom trenu isto tak' znaju, i recimo kad je u pitanju bol, možda, neka mehanička povreda,

²⁰ V. npr. komentar na *Facebooku* na http://www.glasistre.hr/vijesti/crna_kronika/navijaci-istre-1961-divljacki-napali-slovence-359327.

²¹ V. npr. <http://net.hr/sport/nogomet/pogledajte-kako-je-luka-modric-potpuno-poludio-na-suca-jeem-ti-mater-slovensku-u-piku/>.

²² V. npr. <http://hms.ba/sramotno-publika-ciboninom-treneru-i-bh-izborniku-mulaomerovicu-skandirala-mula-turcine-nap-se-ku/>.

²³ V. npr. <http://www.index.hr/sport/clanak/25-tisuca-ljudi-podrzalo-novi-hajduk-torcida-protiv-gradonacelnika-kerume-turcine-napusi-se-kur/626863.aspx>.

²⁴ V. npr. komentar na <http://www.057info.hr/vijesti/2014-03-23/odreden-pritvor-za-cetvorku-nocu-radili-u-pekarnici-danju-pljackali> (24. 03. 2014).

nešto kao ono... prvo kaj se sjetiš ono, svima po spisku, drugi način nemaš, nažalost.
(PRI_3: 38-41)

Najpozitivnije mišljenje o psovanju predstavlja jedan sugovornik koji, iako ne opravdava psovke koje namjerno vrijeđaju, smatra da se psovkom može bolje i neposrednije izraziti ono što se misli i osjeća te se zalaže za ravnopravnu upotrebu psovke s ostalim načinima izražavanja:

(...) ja bi' volio da se psovanje zapravo uvede u širi krug i da postane općeprihvaćeno, čisto jer smatram da samim ukidanjem i banaliziranjem prostaćenja se nekako stvara ograničenije izražavanja. Jer smatram da su psovke jako bitne za izražavanje(...) Smatram, kad bi se malo banalizira taj jezik koji mi pričamo prema drugima, da bi zapravo svi bili realniji i da bi lakše 'vatali stvari, da ne bi bilo nikakve obučenosti, nego da bi jednostavno bili otvoreniji jedni prema drugima. Da mo'š otvoreno na skupu reć pa jebem mu život, pa kako to... i onda bi ljudi klik'li i bilo bi im jasno. (HUM_5: 35-38; 324-327)

Što se tiče okoline, sugovornici ističu da bar jedna osoba u njihovu društvu (prijatelja/kolega) psuje, ali neki od sugovornika (neovisno o studijskome usmjerenju) ističu da nitko od njih ne psuje, primjerice, *Boga* ili *svece*. Prema riječima sugovornika, odnosno sugovornica studenata psihologije, reklo bi se da oni imaju najšarolikije društvo u vezi sa psovanjem. Neki njihovi prijatelji im psuju više, neki manje, a stječe se dojam i da ih psovke manje vrijeđaju nego ostale sugovornike, odnosno sugovornice. Samo dvoje sugovornika spominje da se u njihovoj obitelji mnogo psuje. Svi sugovornici su svoje mjesto rođenja, odnosno odakle potječu, okarakterizirali kao ono u kojem se mnogo ili često psuje. Primjerice, jedna sugovornica, odrasla u Splitu, nakon što joj se dao uvid da su psovke tema istraživanja, izjavila je ozbiljnim tonom:

Uh, u Splitu se psuje pun kurac. (DRU_3)

Za razliku od ostalih sugovornika, odnosno sugovornica, koji psovke koriste u razgovoru – studenti, odnosno studentice teologije su najskloniji cenzuriranju ili izbjegavanju upotrebe psovki, a nisu skloni ni ponoviti psovke s ponuđenog repertoara tijekom intervjua. Analizom pomoću deskriptivne kodne liste ustanovilo se da se odgovori sugovornika, odnosno sugovornica, o psovkaama ne razlikuju značajno s obzirom na demografska obilježja (mjesto porijekla i spol) i studijska usmjerenja. Isto tako, raznolikost po skali političke orijentacije, zainteresiranosti za politiku, kao ni razlike u zanimanjima roditelja, nisu se pokazale relevantnima za razlikovanje mišljenja o zadanim pitanjima.

Oko polovine svih sugovornika, odnosno sugovornica, priznaje da psuje, iako se time uglavnom ne ponose. Prema analizi, tijekom intervjua psovalo ih je dvanaest od njih petnaest. Zaista, skloni su podijeliti psovke prema njihovoj „težini“ te za sebe tvrditi da ne koriste „teže“ psovke. Za općenito spominjane teže i lakše psovke teško je procijeniti značenja, no zanimljivim se čini ovaj iskaz:

Pa i nije frustracija iskreno, nego na primjer ako igram na [nogometnoj] utakmici i ako nešto pogriješim i kažem "jebote!" ili, mislim, možda se to ne čini da je to psovka ili tako nešto (smijeh) ali meni je uglavnom, sve ružne riječi su mi nekako psovke. Iako mislim da... (pucne jezikom) sad je ispalo da sam napravila „big deal“ od svih psovki ali nije tol'ko strašno (osmijeh) mislim, nisu tol'ko strašne ne znam, kad kaže netko "sranje" ili to nešto... (HUM_4: 343-347)

Kad je riječ o tome postoje li društvene skupine za koje bi se moglo reći da psuju više ili manje od drugih, sugovornici su izdvojili razlike između muškaraca i žena, kao i mlađih i starijih. Veći dio sugovornika, odnosno sugovornica, primjećuje razliku prema učestalosti psovanja kod muškaraca i žena te izjavljuju da muškarci psuju češće ili pak hrabrije nego žene. Tako, dok jedni sugovornici, odnosno sugovornice, (četvero njih) smatraju da podjednako često psuju i muškarci i žene, šestero ih smatra da ipak malo češće psuju muškarci. Iako su sugovornici i sugovornice ovoga intervjua podjednako često koristili psovke, oni potvrđuju postavke Helene Sollid (2009) o tome da muškarci psuju najčešće i raznolikije od žena. Na pitanje o tome psuju li više muškarci ili žene u njezinu društvu te potom o općoj razlici po učestalosti psovanja muškaraca i žena, odgovara:

Ah... ovo što sam... Iz mog iskustva, žene. Tako da... (...) Općenito... A ne znam, mislim i dalje bi rekla žene zato što od muškaraca doživim više onih... Ja na primjer ne psujem Boga i takve slične stvari, znači idem do neke granice, tako da ove neke laganije psovke, u našem društvu, znači standardi, kurac, pička (smijeh), tako te, više čak žene koriste i češće puno, al muškarci zato prilaze granicu s tim nekim ovim bogovima i ozbiljnim psovkama. (DRU_3: 30-36)

U vezi razlikovanja mlađih i starijih, malo više od polovine njih (8) navodi da mlađi češće psuju, kao što je ustanovila i Sollid (2009), ali prisutna je i tvrdnja da stariji imaju maštovitije psovke. Neki sugovornici s podsmijehom napominju da je bitan pokazatelj učestalosti nečijeg psovanja njegovo seosko podrijetlo – jer imaju predodžbu da se na selu više psuje nego u gradu. Zajedno s time ističu učinak socijalizacije u okolini u kojoj se mnogo psuje, kao što su obitelj i prijatelji:

Mislim da čak mladi [više psuju]. Zato što danas se djeca odgajaju sam' da se odgajaju i kao prvo, društvo te odgaja, a drugo doma familija. (PRI_3: 52-53)

(...) naši roditelji i većina tih koji su možda odgojeni na selu to je činjenica, da tamo ljudi više psuju, to znam i kad pođem negdi na selo il' tako, zna se često čuti tako te neke psovke i to je njima normalno jednostavno. A nekom čovjeku koji živi u gradu, neko obrazovaniji vjerojatno je i... nekad, ispod časti je psovati baš onako žešće jer se boje što će ljudi reći o njemu i što će misliti. Jer samim time, ako takvu riječ upotrijebi onda srozava mišljenje o sebi, eto. (DRU_1: 92-96)

Takva razmišljanja potvrđuju činjenicu da se psovača gleda kao na neobrazovanu osobu, što je, zajedno sa seoskim porijeklom, obilježje osobe sklone etnocentričkom razmišljanju i etničkim predrasudama, odnosno etničkoj isključivosti – kakvu su opisali Coenders, Lubbers i Scheepers (2005). No, predrasuda prethodne izjave je vidljiva u dihotomiji obrazovanih i seljana jer živjeti na selu ne znači biti neobrazovan. Također, kao što je navela Sollid (2009), nedostatak obrazovanja više nije poveziv s karakterom psovača nakon dvadesetog stoljeća.

Što se tiče Hrvatske u usporedbi s drugim zemljama, sugovornici navode kako „mi Hrvati“/Balkanci/Primorci/Mediterranci vrlo često psujemo/psuju (8 sugovornika, odnosno sugovornica) te su prisutna mišljenja da se u spomenutim zemljama koriste veoma maštovite psovke. To potvrđuje navedenu Šipkinu tezu da područje bivše Jugoslavije, pa tako i hrvatsko govorno područje, prednjači nad zemljama koje obiluju kreativnim i brojnim psovkama (Šipka 1999, prema Ristić, 2010: 204). U zemlje u kojima se manje psuje uvrštavaju zemlje Zapada, zemlje Skandinavije ili Japan te ih smatraju „pristojnijima“. Jedan sugovornik objašnjava:

Mislim da di god je... velika nezaposlenost, di god je velika glad, di god je nešto što izaziva nekakvu nelagodu u čovjeku, odnosno situaciju u kojoj čovjek ne može reći da je sretan, proizvodi ovakve rečenice [s repertoara]. To je možda razlog zašto se u Njemačkoj manje psuje. (PRI_4: 285-288)

Kao izuzetak uzimaju se jedino Mađari kao oni koji „psuju i gore od nas“, a sličnost mađarskog i hrvatskog govornog područja u opscenosti psovki primijetili su i Mutavdžić i Sivački (2015).

Zbog učestalog korištenja pojma Balkan, pokazuje se „reproduciranje Balkana“ kakvo spominje Todorova (2015 [2009]) te kakvo je u intervjuima s mladim Hrvatima uvidjela i Obad (2011). Može se uočiti da se na Balkan stoga gleda kao na područje koje obilježavaju vulgarnost (usp. Todorova, 2015 [2009]) i visoka frekventnost upotrebe opscenog leksika, kao što su ukazali Šipka (1999, prema Ristić, 2010: 203-205) te Mutavdžić i Sivački (2015).

Sugovornici smatraju da u Hrvatskoj najčešće psujemo *Boga* i svece, nečiju religioznost ili „nešto drugo što nam je sveto“ pa tako najčešće navode primjere Boga i majke smatrajući ih najneprihvatljivijima. Tako se potvrđuje postavljena teorija o karakterističnoj psovki za Hrvate, odnosno Slavene, patrijarhalna „dominacija“ nad majkama (usp. Nežmah, 2011), kao i psovanje Boga, kroz povijest cenzurirano Crkvom, na što su ukazali mnogi autori (usp. Mutavdžić i Sivački, 2015; Užarević, 1999). Potrebno je naglasiti da je većina sugovornika religiozna ili pak odgojena u „katoličkom duhu“, no potomje je gotovo neizbježno za RH, većinski katoličku državu.²⁵ Primjerice, jedan sugovornik izjavljuje:

[Najuvredljivija psovka, kletva ili izjava mi je] *kad neko psuje Boga. Zato jer, iako nisam sama vjernik, imam prijatelje koji jesu, i znači kad vjeruješ u neš', smatram da sva'ko 'ko je imalo pametan zna dovoljno da treba poštovat' svoju vjeru i ne ga spuštati na temelju toga... I znači, meni koja nisam vjernica je grozno čuti kad netko psuje Boga. (...) Mislim da ljudi psuju zato da bi imali kao, nekog višeg iznad njih za okriviti', znači da smo mi zapravo superiorni u jednom pogledu zato jer je svaki čovjek grješan, a Bog, kao koji ne bi smio pogriješiti', njega se psuje jer je on kriv za sve oko nas, pa tako i za to mislim da je tu došlo, znači čisto nepoznavanje vjere. A smeta me jer, kažem, imam puno bližnjih koji su vjernici i smatram stvarno da svatko treba poštivati' tuđa uvjerenja.* (DRU_4: 238-241; 244-248)

5.2. Stereotipiziranje na nacionalnoj/etničkoj osnovi

Tablica 1. Repertoar i frekventnost odabira psovki/uvreda s repertoara

BROJ	PSOVKA/UVREDA	BROJ ODABIRA
1	A) Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje! B) Mesiću, Cigane!	10
2	Mamicu mu digićku.	1
3	A) Jebem ti srpsku majku! B) Jebem ti mater četničku!	10
4	A) Slovenčine smrdljive, nije ni čudo zašto vas tuku kad dolazite naše more zagađivati', pička vam materina! B) Jebem ti mater slovensku u pičku.	7

²⁵ Prema posljednjem popisu stanovništva (2011.), u Republici Hrvatskoj se 86,28% stanovnika smatra katolicima.

5	A) Mula, Turčine, napuši se kurčine! B) Kerumu, Turčine, napuši se kurčine!	7
6	Pas mater šiptarsku, mrš!	10

Unutar ponuđenog repertoara psovki i uvreda,²⁶ psovke koje sugovornici i sugovornice smatraju najuvredljivijima su „Jebem ti mater srpsku!“ i „Jebem ti mater četničku!“, a to su ujedno i psovke koju najčešće čuju (tvrdi ih petero), kao i psovke „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“ i „Pas mater šiptarsku, mrš!“. Zanimljivo je uočiti da četvero sugovornika izjavljuje da je svaka izjava s repertoara uvredljiva, bez razlike. Također, sedmero sugovornika, izuzev dvoje koji se kasnije predomišljaju, smatra da je psovka „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“ najmanje uvredljiva psovka s predloženoga repertoara.

Prilikom interpretacije psovki koje su izabrali iz repertoara, sugovornici često koriste stereotipe. Treba nadodati da pritom ponekad korigiraju vlastite stereotipizacije nastojeći ih ublažiti, a skloni su i kritizirati stereotipe. Ipak, često nekritički koriste općeprihvaćene stereotipe, osobito one o Romima. Prema Talijanima ne iskazuju stereotipe, a vrlo rijetko se u intervjuima mogu uočiti stereotipna mišljenja o Slovencima:

(...) ja to nikad nisam čuja u životu, da netko samo vriđa Slovence kao ono... Dobro, mali narod, priđeš u dva sata i sve to... Al nikad nisam čuja Jebem ti mater slovensku u pičku. (HUM_5: 165-167)

Najprisutnije je prepoznavanje lošeg odnosa Hrvata prema Srbima preko psovke „Jebem ti mater srpsku!“, a vidljiva je i senzibilnost sugovornika i sugovornica na pitanje srpske manjine referiranjem na Domovinski rat i njima učinjene nepravde. Pogrešno je shvaćanje da je takva uvreda, kao i negativna percepcija Srba općenito, nastala isključivo kao posljedica Domovinskog rata. Valja ukazati i na ulogu riječi „mater“, koja se nalazi u pasivnom položaju objekta, a takvu psovku, već je spomenuto, sugovornici, odnosno sugovornice, smatraju „teškom“, odnosno neprihvatljivom. Stoga, premda se idejno ovom psovkom trebalo referirati na mišljenja o manjinama, u psovci „Jebem ti srpsku majku“, riječ „majka“ mogla je izazvati negodovanje u sugovornika, odnosno sugovornica, u većoj mjeri nego njezin pridjev „srpska“.

Pa mislim da su onako dosta, dosta, i sa strane Srba prema nama i nas prema Srbima... Mislim znam da je Domovinski rat onako bolna točka ali, ali... Sad baš

²⁶ U (daljnjem) tekstu pojam psovke će se izjednačiti s pojmom uvrede, zato što ih sugovornici uglavnom ne razlikuju. Usto, prema nekim teorijama, uvredu se dokazuje onda kada ju osoba kojoj je usmjerena percipira uvredom, dok u suprotnom govorimo o psovci (v. Jay, 2000; Nežmah, 2011).

stalno u prošlost zadirati nije, nije lipo a... i niti nekom spominjat majku i tako dalje...
(HUM_1: 132-134)

Razmišljajući o tome što se poručuje navedenim dvjema psovkama, jedan sugovornik iznosi najveće negodovanje na vrijeđanje nečije majke:

Želi se poručit potpuno glupa tvrdnja da je svaki Srbin četnik. (...) Često se ovo dvoje miša. Sad dolazimo na ono prvo nači, zašto dirat nekome i jebat' matere ako je on Srbin, ako je on Srbin onda je on Srbin, to ne bi bilo u redu ukolko on nije napravija nešto stvarno zlobno ka' čovik. (PRI_5: 110; 112-114)

Rijetko tko je zamijetio poveznicu s muslimanima u psovci 5A i B („Mula, Turčine, napuši se kurčine!“ i „Kerumu, Turčine, napuši se kurčine!“). Naprotiv, o Turcima sugovornici nemaju ružnih, neprijateljskih riječi. No, nepovezivanje naziva u psovci „Turčin“ s muslimanima govori o nepoznavanju konteksta i odnosa Hrvata prema Bošnjacima. Turci su, kao pretežno muslimanski narod, načelno bili upotrijebljeni u psovci koja se trebala referirati na Bošnjake, no to se nije pokazalo uspješnim. Naime, istraživačica je napravila pogrešku postavljanjem protokola, odnosno uključivanjem pitanja o statusu Turaka u Hrvatskoj, umjesto o statusu Bošnjaka. Stoga, sugovornice i sugovornici (izuzev dvojice) nisu uočili da se radi o bošnjačkoj, a ne turskoj manjini. Jedan od dvojice uvidio je stereotipna mišljenja o muslimanima, kao o religijskim konvertitima, dok drugi sugovornik kaže:

Mislim da nitko nema ništa protiv Turaka, možda zbog toga što su muslimanske vjeroispovijesti, jer i to postoji, znaš, postoji i to i mislim da bi najčešće vrijeđalo tipa nekoga iz Bosne, Hercegovine, nama najbližima, koji razumiju naš jezik, mislim da Turke uopće ne bi vrijeđalo niti malo, ali mislim da je tu to radi rime. (PRI_2: 216- 220)

Sugovornik kasnije pripadnike turske nacionalnosti predstavlja doseljenicima koji otvaraju prehrambene objekte, što ostali povezuju s Albancima. Razlog zbog kojeg nema mnogih stereotipnih ni netolerantnih mišljenja mladih Hrvata – ni o Bošnjacima ni o Turcima u Hrvatskoj – mogla bi biti uloga medija (v. Supek, 1992). Tako možemo uočiti sve veću popularnost turskih sapunica u Hrvatskoj, što primjećuje i jedna sugovornica, pa izjavljuje:

(...) Jesi primijetila sad kad smo ovaj... sve ove serije turske i to... Sad opet, bilo je, uvijek su vjerojatno bila podvojena mišljenja, sad su došle te serije i sad je dosta ljudi zavolilo... A s druge strane, znaš, bili su ljudi koji su bili okej s... (mrmlja) ih je zavolilo ili nisu ih je zavolilo, a opet ovi ljudi koji ih nisu volili sad su ih još više zamrzili. (PRI_1: 313-317)

Psovku u kojoj se spominju Talijani neki uopće nisu shvatili kao uvredu, a neki nikad nisu ni čuli za izraz „digić“, a ujedno, ona je najrjeđe izabirana za analizu (jedan odabir i nekoliko sugovornika s usputnim komentarima kako im je nejasan pojam „digić“). Oni koji su upitali što ta riječ označava, a zatim saznali, nisu htjeli davati još komentara, osim jedne sugovornice. Referirala se na područja koja su povijesno pripadala Italiji:

Digići da. A čula sam mamicu mu srpsku, mamicu mu... hah, šiptarsku, mamicu mu... etoga. Pa recimo mamicu mu digićku, pa očito nismo baš u bajnim odnosima ni s Italijom (osmijeh), rekla bi... I tako... (...) Pa recimo u Dalmaciji ima nezgodna povijest sa Talijanima i... onoga što su pokušali u biti sve potalijanizirati i tako da recimo da se, hrvatski puk je bio u nepovoljnom položaju prije jedno stotinjak godina od strane Italije. Iii eto, isto su nam susjedi, isto smo imali veze s njima i isto su negativno ljudi pričali o njima i onda se to pretvorilo u neku vrstu psovke.

(DRU_2: 161-162; 194-197)

Nadalje, Slovenci su rijetko prepoznati kao manjina, osim što se navode sporovi oko granice i njihove želje da imaju više područja uz more te ih uglavnom percipiraju kao stanovnike susjedne države ili pak turiste u Hrvatskoj. Albanci su uglavnom neprepoznati kao manjina, a sugovornici, odnosno sugovornice, prema njima pokazuju i čestu stereotipizaciju. Tako su vidljiva pogrdna mišljenja da „Šiptari“ zauzimaju sve više područja svojim pekarnicama ili prodavaonicama sladoleda. Nakon intervjua, prolazeći kraj slastičarnice u centru grada, jedna sugovornica je promrmljala:

Vidiš, vjerojatno su i tamo Šiptari vlasnici! (nasmije se) (HUM_3)

Premda na područjima hrvatskoga teritorija, kakav je grad Zadar, neki obitavaju još od šesnaestog stoljeća, Albanci se promatraju kao nedavno doseljeni narod koji oduzima poslovne prostore lokalnom hrvatskom stanovništvu. To pokazuje kako se većina, zbog vlastite nadmoći (brojčane i političke), odnosi prema manjinskoj skupini, na način da je vidi kao nepoželjni „izvor djelovanja“, o čemu su govorili Seyranian, Atuel i Crano (2008). Uočljiva su tako i mišljenja koja ukazuju na predrasude većinskog stanovništva, a to se najviše ističe po pitanju (aktivne) uloge Roma. Prema njima je vidljivo iskazano najmanje pozitivnih mišljenja, a prepoznavanja problema njihova statusa i pokušaja samih Roma da ga poprave, gotovo da nema. Jedna sugovornica je nakon intervjua komentirala:

Cigani mogu biti dobri i loši. Neki znaju nositi marke i praviti se važni iako mnogi imaju negativan stav o njima, da su prljavi i neradnici i tako dalje. Dosta se čuje po

ulici kada viču „Staro željezo!“ i vidim ih da prose, ali u manjoj mjeri i drugi ljudi budu prosjaci. (HUM_1)

O Romima sugovornici govore – u skladu s uobičajenim stereotipima (v. Lewis, 2007) – da su prljavi, nekulturni, kradljivci te da žive u bijedi, za koju su, neki misle, sami krivi ponajprije zato jer odbijaju školovanje. Tako je Rumbakovo (2007) stajalište točno glede neprepoznavanja njihovih problema i njihove želje za obrazovanjem. No, glede stereotipa i predrasuda, Romi su prema sugovornicima, odnosno sugovornicama, u znatnijoj mjeri ocrnjivani i stigmatizirani u hrvatskome društvu, nego što to uviđa Rumbak. Čini se da se njih, pored Albanaca u nešto manjoj mjeri, najviše od svih navedenih, smatra uljezima u Hrvatskoj, na što je povodom uvredljivih naziva za te narode ukazala i Čupković (2014). Nakon razmišljanja o Mamiću, na pitanje govori li psovka „Mamiću Cigane...“ nešto i o Romima, sugovornik izriče:

Pa iskreno, da. Jer znamo kakvi su i sami Romi. Kažem ti, ne volim generalizirati ali ono znaš da su Romi puno puta bili i... neodgojen su narod i nažalost žive kakvi jesu jer, nije to, to je jednostavno njihove prilike su takve, 'nači ne osuđujem, vjerojatno bi oni živili i u bogatstvu da mogu, ali jednostavno oni su tako odgojeni, imaju puno djece i žive u lošim uvjetima, i krađu naravno i tako dalje. (PRI_2: 165-169)

Psovke s repertoara, prema prvim komentarima sugovornika, odnosno sugovornica, shvaćene su kao uvrede, no najčešće se opravdava njihovo korištenje u slučaju referiranja na psovku 1 (Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!; Mesiću, Cigane!) i 5 (Mula, Turčine, napuši se kurčine!; Kerumu, Turčine, napuši se kurčine!). Za te psovke svi sugovornici, koji su ih odabrali za analizu, misle da se njima vrijeđa subjekt izjave, a ne narod čiji je etnonim pridodan tom subjektu, odnosno javnoj ličnosti. Jedan sugovornik ovako komentira psovku „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“:

Stvar je u tome da je Mamić biznismen i on je jednostavno zajeba određene ljude, je on je normalno Cigan radi toga. (...) Pa evo ja ne bi znao baš što to znači. Možda kao lopov, vjerojatno... s nekom krađom... al mislim evo, što da kažem... (PRI_5: 53-54; 58-59)

Zanimljivo je uočiti da na pitanja o psovka s repertoara i kasnije u razgovoru, mnogi mijenjaju mišljenje, pogotovo u razgovoru o psovki koju smatraju najučestalijom: „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“. Tu je prisutna kontradiktornost stajališta, tako što u prvim komentarima na uvid u repertoar sugovornici, odnosno sugovornice, navode da je riječ o uvredama i da one nisu prihvatljive (svi to tvrde, bez obzira na mišljenja o ulozi psovki). No, u

drugome dijelu razgovora pojedine uvrede vide kao smiješne, osmišljene „zbog rime“ ili nasumično, bez posebnoga povoda. Razlog tome mogla bi biti usmjerenost njihove pažnje na osobu kao metu psovanja, umjesto na riječi koju tu psovku čine uvredljivom, kao što je vidljivo u prethodnom iskazu (PRI_2). To pokazuje stajalište Čupković (2014) prema kojemu se u primjeru psovke „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“ naziv „Cigan“ uzima zdravo za gotovo kao uvreda.

Sljedeći iskaz jedne sugovornice također pokazuje kako, donekle, opravdava korištenje psovki kao uvreda, uz svojevrsnu predrasudu prema Albancima, blisku ksenofobiji jer ih prikazuje kao kakve nepoželjne strance. Sugovornica time ne pokazuje dovoljno iskustva ni činjenično znanje o albanskoj i/ili kosovarskoj manjini niti želju da ju/ih se prizna kao manjinu, odnosno manjine. Na sljedeću psovku (Pas mater šiptarsku, mrš!) sugovornica komentira:

[o tome što psovka 6 (Pas mater šiptarsku, mrš!) govori o Albancima] *Pa mislim, što se tiče tog pitanja to je malo sad delikatnije pitanje, jer oni su kako da kažem, oni su se pripojili tu, oni žive tu. Mislim možda Slovence i Srbe i ne srećem toliko, ali Albanaca ima u kojoj god, 'di god se pođe, uu Zadru, 'vamo tu pekara odma' iza ugla (smijeh) stvarno ih ima svugdi' tako da, ne znam možda... Mislim smeta ih sigurno kad ih netko nazove Šiptari, to je baš pogrdno, to baš pogrdno zvuči al', ne znam baš, oni su mi uvi'k onako k'o pitanje u zraku, onaj upitnik iznad glave. (HUM_3: 251-256)*

Valja istaknuti da su pri kraju ili nakon intervjua neki sugovornici, odnosno sugovornice, skloni promijeniti mišljenje. Moguć razlog tome je njihovo suočavanje s vlastitim neslaganjem sa stereotipima koje i sami koriste. Tako prethodna studentica humanističkih znanosti, nakon navedenih stereotipnih mišljenja, pokazuje svojevrsnu moralnu dvojbu o identitetu Albanaca u Hrvatskoj:

Pa ne znam, ja osobno, ja točno znam kakvi su [Albanci], ja vidim ono kako da ti kažem, može se prepoznati koji je koji nije i onda uvijek ljudi nekako gledaju sa prijezirom ne znam ko da su niže vrijednosti i tako nešto, ne znam zašto. Mislim, iskreno evo baš ne znam zašto ih vriđaju, ozbiljno, bez zafrkancije. Ne znam, morat ću posvetit danas popodne da o ovom razmislim. (HUM_3: 314-317)

5.3. O mogućnostima promjena odnosa prema etničkim manjinama

Na pitanje o tome kako bi se mogli osjećati pripadnici srpske manjine i oni na koje se referira riječ „Šiptar“ kad čuju izjave s repertoara, jedan sugovornik pokazuje osjetljivost na nacionalni identitet, spominjući i vjerski (sugovornik je religiozan):

Mogu ti odgovorit na određen način protupitanjem... Kako bi se bilo tko od nas osjećao kad bi se išlo nekoga vrijeđat po vjerskoj, nacionalnoj i bilo kojoj osnovi, sigurno nije nikome ugodno i nikom nije drago i to samo pojačava sukobe iii... ovo društvo s takvim sukobima nacionalnim, vjerskim, ne može napredovat dalje. Ono vazda tapka po istom i to samo odgovara ovima što nas vade, što nas i svađaju. (HUM_2: 202-206)

O odnošenju Hrvata prema manjinama, sugovornici i sugovornice pokazuju da malo znaju te da ih ne zabrinjava pojedinačni status manjine koje se vrijeđa izjavama s repertoara, koliko i status Hrvata. Idealni Hrvat tako ne bi trebao psovati jer je psovanje, prema njima, loše samo po sebi, vulgarno i nekulturno:

Po meni, bilo koja normalna osoba da čuje nekoga da koristi neku vulgarnu riječ, mislim trebala bi mu past u očima. (DRU_1: 410-411)

Primjećuje se i svojevrsan otpor priklanjanju ideji „divljeg“, neciviliziranog Balkana, s obzirom da se ljude koji psuju uglavnom drži za nekulturne te im se često pridaje naziv „Balkanci“, ili pak augmentativ „Balkančine“. Takvo negativno mišljenje imaju i politički desniji i religiozniji – pa i oni njima suprotni sugovornici i sugovornice. Čak i uz (samo)kritiku Hrvata u poveznici s Balkanom, moguće je da se mnogi od njih žele pokazati boljima (moralno ili kulturno) u odnosu na druge narode/nacije. Razlog tome je njihovo kritiziranje upotrebe psovki u svrhu vrijeđanja, ne uviđajući da je (i takvo) psovanje univerzalno za sve narode/nacije. Kao što je uvidjela Ilić (2012), pod utjecajem sustava vjerovanja, kulturnih vrednota i cenzure kakvu provodi (većinski) katoličko društvo, pod utjecajem Crkve (usp. Waynryb, 2005), osoba je sklona izbjegavati psovke ili donijeti (negativan) sud o njima. Razlog tome mogao bi biti (socijalizacijom) usvojen etnocentrizam te kontekst rata i njime produbljena nacionalna homogenizacija, u kakvoj se sredini sve pripadnike različitih nehrvatskih narodnosti smatra strancima (v. Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2014), na što mladi „milenijci“ (v. Obad, 2011) pokazuju svojevrsnu (općedruštvenu) empatiju. No, sugovornici i sugovornice ovog istraživanja pokazuju i suzdržanost te apatiju o mogućnosti promjena. To je također uočljiv fenomen ovog područja i vremena, povezan s osobnošću Šiberove tzv. *tihe većine*, odnosno osobnošću sklonoj povodaenju za trenutnim razmišljanjima i osjećajima, umjesto onim idejama i (političkim) opcijama koje su usmjerene na budućnost (v. Šiber, 1997). Tako jedna

sugovornica, prema političkim opcijama neodlučna, premda kako navodi, orijentirana prema centru, pokazuje svoje nezadovoljstvo:

Mi kao čuvamo sve svoje i kao ne damo se, a zapravo sve smo prodali al ne'a veze. Al' kao mi smo najbolji, nek' se ni'ko ne dira u nas, Turci, Cigani, Šiptari, mičite se... Ma daj ajme... Da mogu sad trisku dat' ovom hrvatskom narodu, dala bi mu trisku (smijeh)... Ne znam, mislim to se ja pitan- kome kažu? Potomcima? Potomak je... Ali ne, mislim, sad kad pomislim da li drugi narodi imaju te komplekse prema drugim narodima k'o što ih mi imamo. To me „ful“ sad zanima znaš. Jel' samo mi imamo te komplekse? Mislim, koliko? Jer znam da dosta naroda isto psuje, jel', a oko čega? Nama je ovo čisto... naša stvar, psovati' o drugim narodima. I to je baš pravi pokazatelj kakav smo mi narod, znači, da ne volimo ni svoj narod, jer da volimo svoj narod, ne bi srali po drugim narodima. (smijeh) Mislim to je ono, kužiš, ako ne voliš sebe, kako ćeš voliti druge ljude. (PRI_1: 319-327)

Valja nadodati da ta sugovornica kasnije ipak pokazuje optimizam vezan za smanjivanje netolerancije, spontano razgovarajući o potrebi istraživanja knjiga o različitim kulturama i narodima te potrebu širenja kontakata u svrhu upoznavanja načina života pripadnika različitih naroda.

Stječe se dojam da neki sugovornici ipak uviđaju kako iskustvo kontakta s pojedinom nacionalnom manjinom, koje ovim intervjuima nije propitivano, oblikuje svijest o stereotipima. Ujedno, ako je opća predodžba o ponašanju pripadnika pojedine nacionalne manjine negativna, pojedinac često nesvjesno izražava predrasude vezane uz tu manjinu. Tako će čak i osoba koja primjećuje olako uopćavanje pojedinih skupina, spomenutih u psovkaama s ponuđenog repertoara, ipak i sama pokazati etničku isključivost (v. Coenders, Lubbers i Peer (2005). Primjerice, prilikom odabira psovki iz ponuđenog repertoara, jedan student komentira:

(smijeh)... Uuu... ovo su neke teške psovke! (nelagodan smijeh) Zato jer se tiču nekih ljudi. Iskreno recimo, ne volim psovke koje generaliziraju. [Nakon par rečenica, odabire:] Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje, radi simpatičnosti (smijeh), zato jer stvarno je simpatično i znaš ono ljudi to viču nemam pojma zašto ali ono, i rimuje se, ku'iš. I recimo ovo Jebem ti mater četničku, to mi je isto jedna od dražih psovki. Ali danas se u principu ona koristi čisto iz sprdancije. Imam prijatelja koji je iz Republike Srpske, tamo su kao najveći četnici, on mene zove Kurvatu, kao Hrvat (smijeh). On me zove Kurvatu i onda ja njega zovem isto i onda ja njemu jebem mater četničku i tako da (smijeh)... I imamo recimo ovaj, ne znam, isto „Kerumu, Turčine“, evo Keruma ne

volim stvarno, evo Keruma stvarno ne volim. Nemam pojma zašto ali nije mi taj tip i njegova sestra mi ovaj uopće nisu dragi (smijeh) pa tako odabrat ću ovu Kerume i također, simpatična je i isto se rimuje (smijeh) mada stvarno (ozbiljnije) nikad ne bih vikao čovjeku tako i više koristim psovke k'o što sam ti rekao "U jebote zaboravia sam nešto i neki kurac, ne mogu se sinit' trenutno" i to je to, ono. (PRI_2: 69-70; 76-86)

Takva i slična razmatranja govore da se psovka ne pridaje veća važnost niti težina onome što se izgovara. Kad je riječ o odnosu Hrvata prema nacionalnim manjinama, sugovornici su pokazali da o njima malo znaju i donekle shvaćaju njihovu deprivilegiranost. No, na temelju onoga što su rekli, moglo bi se zaključiti da neke od njih ni ne zabrinjava složenost njihova položaja u hrvatskom društvu. Pokazali su se rijetkima oni sugovornici koji daju primjere mogućnosti poboljšanja manjinskog statusa te je u tom slučaju navođena ideja „razmjene učenika“ različitih nacionalnosti, kao i senzibilizacija školstva prema nacionalnim manjinama. Na takav način razmišlja, primjerice, sljedeća sugovornica:

(...) da se povežemo, da povežemo škole iz Slovenije i bilo koje države sa hrvatskim školama i da učenici odlaze na razmjene tamo češće. I da se više upoznaju sa tom kulturom, da imaju više programa na kojima se može sudjelovati čak i van školskih aktivnosti. Bilo šta što zapravo zahtijeva zajedničku suradnju na nečemu i poznavanje ljudi bi izbrisalo te neke predrasude, razlike i ostale stvari koje su u biti nepotrebne. (DRU_2: 154-156)

Valja istaknuti da su među njima nereligiozni i sugovornici koji nisu politički desno orijentirani te poneki izuzetak koji jest (religiozan i „desno“, koji usto vidi mogućnosti poboljšanja odnosa prema manjinama); no većina (i jednih i drugih) ipak ne misli da je put prema rješavanju predrasuda jednostavan. Nereligiozna studentica psihologije, odgojena u katoličkom duhu, tako izjavljuje:

Pa... moglo bi [se promijeniti loše odnošenje prema Romima u Hrvatskoj], da se promijeni mišljenje cilog društva, al'... da se promijeni mentalitet hrvatski... Al' ljudi su uvijek skloni predrasudama. Samo je pitanje kojim će predrasudama bit skloni. Danas je to... ne znam, Cigani... ali prije su bili ne znam, Talijani... (smijeh). (...) Pa mentalitet se mijenja sa promjenom obrazovanja, sa promjenom političkih struja, sa... ekonomskom promjenom, svim time skupa. (DRU_5: 189-191; 193-194).

Odgovor na istraživačko pitanje o tome ima li ovakvo, i na ovakvu temu, provedeno istraživanje obilježja akcijskoga istraživanja – mogao bi stoga biti potvrđan. Razlog tome je postavljen protokol, koji je pažnju sa psovki i uvreda usmjerio na etničke manjine u Hrvatskoj,

i ipak naveo neke sugovornike, odnosno sugovornice, da uoče vlastite kontradiktornosti u sklonosti upotrebe stereotipa i podupiranju predrasuda s jedne, a toleranciji s druge strane. Potencijalno će, nakon suočavanja s time, i spomenuti i drugi sugovornici i sugovornice poželjeti promišljati o razlozima negativne percepcije (određenih) nacionalnih manjina. To bi ih moglo potaknuti u samostalnom informiranju o nepovoljnom statusu etničkih manjina, političkim prilikama i neprilikama te nepravednim odnošenjem prema njima u Hrvatskoj. Možda će se i usmjeriti prema političkom aktivizmu, kojem je cilj pravednije i ravnopravnije društvo prema načelima demokracije, što se naglašava i podupire ovim istraživačkim radom.

6. Zaključak

Istraživanje, koje je prikazano u ovome radu, potvrdilo je da se psovanje smatra čestom pojavom u Hrvatskoj. Sugovornici i sugovornice, mladi Hrvati i mlade Hrvatice, smatraju ga uglavnom lošom navikom, povezanom s vulgarnošću i neobrazovanošću. Mišljenja su i takva da, kad je riječ o korištenju uvreda, psovka narušava ugled – ne samo osobe koju se psuje i čiji se nacionalni identitet omalovažava – nego i ugled osobe koja psuje. Iz širokoga spektra psovki kao uvreda, za područje Hrvatske, kako pokazuju provedeni intervjui, karakteristično su najuvredljivijima percipirane one psovke u kojima se psuju Bog i sveci (v. Gavran 1962, prema Ilić, 2012), čime se potvrđuje snaga utjecaja Katoličke Crkve i cenzure koja čini takve psovke tabuom, pogotovo kad su u pitanju religiozne osobe. Time se potvrđuju mišljenja brojnih teoretičara psovki (v. Waynryb, 2005; Jay, 2012). Također, majka je, s jedne strane, također uvažena poput svetinje, što je vidljivo u zgražanju sugovornika i sugovornica nad psovka u kojima se vrijeđa nečija majka, što je za područje bivše Jugoslavije povezano s „kultom majke“ (usp. Šipka, 1999, prema Ristić, 2010).

Bez obzira na moguću pristranost pri objašnjavanju prihvatljivosti i uvredljivosti psovki, etnonimi u psovka s repertoara poslužili su u pokušaju da se utvrdi sklonost sugovornika i sugovornica, pripadnika hrvatske većine, razmišljanju o problemu položaja etničkih manjina u Hrvatskoj. Njihovi odgovori pokazali su da se (hrvatska) većina odnosi prema manjinskim etničkim skupinama pokazivanjem predrasuda ili nezainteresiranosti za probleme složenosti položaja navedenih skupina. Etničke manjine često vide kao izvor djelovanja, i to u negativnom smislu (usp. Seyranian, Atuel i Crano 2008). Tako Albanci i Turci nisu shvaćeni kao etničke manjine, već kao uljezi, doseljeni narodi koji oduzima poslovne prostore lokalnom

stanovništvu. Romi imaju i aktivnu i pasivnu ulogu u percepciji sugovornika i sugovornica. Uočena je njihova deprivilegiranost, primjerice po pitanju obrazovanja, ali nisu uočene i njihove želje ili pokušaji da se to promijeni (usp. Rumbak, 2007).

Pokazalo se da sugovornici i sugovornice vrijeđanje samo po sebi smatraju neprihvatljivim i nekulturnim ponašanjem, kao što i takvo ponašanje povezuju s pojmom Balkana (v. Todorova, 2015 [2009]). Za njega se također pripisuje obilježje učestalog i raznolikog psovanja, što je uočio i Gavran (1962, prema Ilić, 2012), a nakon njega i drugi teoretičari psovki. Dakle, u psovkaama, u kojima su upućene pogrde prema imenom određenim nacionalnim manjinama, sugovornici i sugovornice najveću pažnju usmjeravaju na psovača i njegovu (ne)kulturu, a zatim na osobu čije se ime spominje u psovci. Za to je najčešći primjer Mamić u psovci „Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje!“. Najmanje pozornosti sugovornici i sugovornice posvećuju nacionalnostima čija se imena spominju te, na početku, ne uočavaju da se njihove pripadnike time vrijeđa. To ukazuje na svojevrsnu etnocentričnost (usp. Supek, 1992), bez obzira na to što sugovornici i sugovornice ne pokazuju predrasude u većoj mjeri prema svim etničkim manjinama. No, u mišljenjima sklonima društvenoj distanci ipak čine svojevrsnu hijerarhizaciju manjina. Najviše se ističe sklonost iskazivanju predrasuda prema Romima i negativna stereotipizacija Roma, a potom Albanaca. Sugovornici i sugovornice ne prihvaćaju vrijeđanje u kojemu se spominje srpska nacionalna manjina, već prema njoj pokazuju senzibilnost. Pritom ne pokazuju dovoljno činjeničnoga znanja o odnosu hrvatske većine i srpske manjine u Hrvatskoj, a mnogi ni primjere mogućnosti promjena u smjeru poboljšanja takvih odnosa. Stoga se ovom analizom psovki i uvreda, u kojima se spominju nacionalne manjine, uspio steći uvid da mladi Hrvati donekle uviđaju deprivilegiranost položaja nacionalnih manjina u Hrvatskoj, no ne i sklonost ideji da bi povodom toga oni sami, kao pripadnici (statusno) dominantne etničke skupine, mogli nešto učiniti. Nakon provedenih intervjua, pokazalo se da ovo istraživanje ima sličnosti s akcijskim istraživanjem jer je nekolicina sugovornika i sugovornica pokazala želju za upoznavanjem i razumijevanjem problema percepcije etničkih manjina – nakon što je uvidjela kontradiktornosti u vlastitim stajalištima.

Ovome radu nedovoljno su ili nestručno osmišljena neka pitanja protokola, s obzirom na neistraženost teme. Nadalje, repertoar nije uzeo u obzir najrelevantnije etnonime, a u teorijskome dijelu moguće je da se dogodila pogreška u interpretaciji nekih autora, uzevši u obzir različite prijevode engleske riječi "curse". Za ovu temu moglo bi se pokazati korisnim i provođenje intervjua s pripadnicima etničkih manjina spomenutih u repertoaru psovki, s ciljem

dobivanja povratne informacije o tome vrijeđaju li se na spomenute psovke i zbog čega. Time bi se dobio širi uvid o njihovom statusu i etničkim odnosima u Hrvatskoj.

Ovaj rad mogao bi poslužiti daljnjim istraživanjima te teme, kvalitativnim i kvantitativnim, s obzirom na to da je potrebno proširiti uzorak i provjeriti rezultate provedenoga istraživanja. Nadam se da bi ovaj rad mogao potaknuti motivaciju istraživača u pitanju problema (ne)prihvatanja nacionalnih identiteta u multietničkom društvu. Naime, nepromišljeno korištenje uvredljivih naziva i, pritom, karakteriziranje čitavih skupina za sobom nosi čitavu povijest (stereo)tipiziranja – pa tako i predrasuda – posebno ako ih koristi pripadnik statusno dominantne, privilegirane skupine. Uz pomoć osvještavanja (mladih) o potrebi za prihvaćanjem različitosti, u ovome slučaju etničkoj, pridonosimo spoznaji da se predrasude mogu i trebaju mijenjati te da ih trebamo nadjačati tolerancijom i razumijevanjem.

7. Prilozi

Tablica 1. Protokol

TIP PITANJA	NAMJERA PITANJA
Uvodna pitanja: 1. Koji studij pohađaš? Koliko si zadovoljan/a njime/a? Jesi li baš to htio/htjela studirati? Ako ne, koji drugi studij?2. Što tvoji roditelji misle o odabiru tvog/tvojih studija? Koje je njihovo zanimanje?3. Odakle potječeš (grad, regija)? Psuje li se često u toj okolini? A u tvom društvu (s prijateljima/ kolegama)?4. Psuju li po tvom mišljenju više muškarci ili žene? Mladi ili stari? Što misliš, zašto?5. Koje je tvoje mišljenje o uporabi psovki (općenito)? Što se izražava psovanjem?6. Slažeš li se s tvrdnjom da se u Hrvatskoj puno psuje?7. Misliš li da se u Hrvatskoj psuje više nego u drugim zemljama? U kojim više, u kojim manje? Kako to objašnjavaš? Uvodna uputa: na papiru je napisano 6 grupa psovki i uvreda. Molim te da izabereš tri koje bi htjela prokomentirati.	Sociodemografski podaci Psovke općenito: Zamjećuju li ih, gdje i u kojim prilikama, što misle o psovka, što se njima izražava, zašto se psuje... Prihvatljivost/neprihvatljivost Domene korištenja psovki Uočiti koji je početni fokus pažnje pri objašnjavanju
Pitanja za izjave iz repertoara (za sve 3 odabrane)	

1. Zašto si odabrala baš te izjave? Zašto ne one druge? 2. Smatraš li takve izjave vulgarnima? Zašto? 3. Koliko ih često imaš priliku čuti? 4. Što misliš o ovakvim psovkama? Jesu li prihvatljive/ neprihvatljive? (Kome, za koga i zašto?) 5. Koja ti je od njih najuvredljivija (i ima li razlike)? 6. Što prema tvom mišljenju one općenito govore o hrvatskome društvu? 7. Što misliš kako uopće nastaju takve psovke? Kakvi se stavovi njima izriču? Što misliš, kako takvi stavovi nastaju? 8. Znaš li neke psovke u kojima se spominju Hrvati? Čuješ li ih često u svojoj okolini? Tko ih izriče? Kada i gdje? Kako ih osobno doživljavaš?	-Stereotipi (kroz cijeli intervju) - Kakvi se stereotipi zamjećuju? Prema komu? - Etnocentrizam ili kritika?
Pitanja za svaku od izjava (pojedinačno): 1. Što se želi poručiti ovom psovkom? Koji bi razlog mogao biti da se to kaže? 2. Koliko često se koristi i gdje? 3. Smatraš li ovu psovku uvredljivom? Objasniti (ako ne, zašto ne; ako da, zašto da). 4. Možeš li navesti koji se izraz sličan ovom upotrebljava radi vrijeđanja? U kojim prilikama/kontekstima se koristi/e? 5. Jesi li ikad i sam/a tako opsovao/la? U kojoj prilici, s kojim razlogom... Ako nisi:	Razumijevanje etničkih odnosa Senzibiliziranost većinskog naroda za probleme i položaj nacionalnih manjina/pojedinih nacionalnih manjina (stereotipi i predrasude, diskriminacija...) Motiviranost za traženje rješenja / predrasude

što misliš, postoji li mogućnost da nekad na taj način opsuješ? 6. Ako bi ju (ikad) izgovorio/la, u kojoj bi to prilici moglo biti? 7. Tko upotrebljava ovakvu psovku (što to govori o toj osobi/ tim osobama)? 8. Kome je namijenjena ova psovka i zašto? 9. Što ta psovka govori - O onome kome je namijenjena? - O skupinama/narodima koji se spominju? O odnosu prema tome narodu? O njegovom položaju (u hrvatskome društvu)? 10. Što misliš, zašto se u takvoj psovci spominje taj narod i zašto baš u tom kontekstu? Je li mogao biti neki drugi narod? 11. Smatraš li važnim ili nevažnim pitanje o tome tko se ovakvom izjavom spominje i zašto baš taj narod? 12. Kako bi se osjećao/la da tebe osobno netko vrijeđa na taj način? Bi li odgovorio/la na nju i kako? 13. A kako bi se mogli osjećati pripadnici tog naroda kada čuju tu/takvu izjavu? 14. Misliš li da je taj narod općenito u lošem položaju u RH? 15. Što bi se moglo/ trebalo učiniti da se taj položaj promijeni? Tko/ kako?	Uočiti moguće promjene mišljenja tokom ili nakon intervjua!

Završna pitanja:

1. Koja je po tvom mišljenju psovka/kletva/izjava najuvredljivija?
2. Jesi li ikad prije razmišljao/la o psovka/uvredama na ovaj/sličan način?
3. Bi li za sebe rekao/la da si religiozna osoba? Kojoj vjeroispovijesti pripadaš?
4. Zanima li te politika? Kako bi opisao/la svoju političku orijentaciju (ljevičar/ka, desničar/ka, lijevi centar, desni centar, centar... ekstremna ljevica, ekstremna desnica...)?
5. Što zaključuješ o ovom razgovoru? Imaš li možda još neki komentar?

Jesu li neke psovke **uvredljivije od onih u kojima se upotrebljavaju etnonimi?**

Sociodemografska obilježja-

Religioznost i politička orijentacija kao različiti sustavi vrijednosti

Dojam o uvredama iz repertoara, zaključak

Tablica 2. Popis sugovornika

Usmjerenje	Spol	Sugovornici/e	Datum	Trajanje intervjua
Humanističke znanosti	ženski	HUM_1	10. 06. 2016.	21 minuta + bilješke
	muški	HUM_2	10. 06. 2016.	44 minute
	ženski	HUM_3	16. 06. 2016.	31 minutu + bilješke
	ženski	HUM_4	23. 06. 2016.	39 minuta
	ženski	HUM_5	14. 07. 2016.	30 minuta + bilješke
Društvene znanosti	ženski	DRU_1	24. 06. 2016.	55 minuta
	ženski	DRU_2	04. 06. 2016.	40 minuta
	ženski	DRU_3	24. 06. 2016.	42 minute
	ženski	DRU_4	08. 07. 2016.	22 minute + bilješke
	ženski	DRU_5	08. 07. 2016	21 minuta + bilješke
Prirodne i biotehničke znanosti	ženski	PRI_1	14. 07. 2016.	58 minuta + bilješke
	muški	PRI_2	19. 07. 2016.	37 minuta
	muški	PRI_3	22. 08. 2016.	52 minute
	muški	PRI_4	26. 08. 2016.	41 minuta
	muški	PRI_5	14. 08. 2016.	43 minute

Tablica 3. Deskriptivna kodna lista

3.1. Sociodemografska i sociokulturna samoidentifikacija i obilježja sugovornica/ka

Sugovornik/ca	Spol	Dob	Prebiv.	Rel	Vjer.	Polit. orij.		Obrazovanje/zanimanje roditelja	
						Int.	Prefer.	Otac	Majka

HUM_1	Ž	21	selo, Dalmacija	da	katolička	ne	centar	poljoprivreda	poljopr.
HUM_3	Ž	21	selo, Dalmacija	da	katolička	ne	apolitič.	poljoprivreda i obrt	domaći- ca
HUM_2	M	20	grad, Dalmacija	da	katolička	da	desnica/ d. centar	trgovac	trgovki- nja
HUM_4	Ž	20	grad, Dalmacija	da	katolička	da	neopred.	umirovljenik	profeso- rica
HUM_5	M	22	grad, Dalmacija	ne	/	da	apolitič. / anarhist	samostalni obrt	samo- stalni obrt
DRU_1	Ž	21	grad, Dalmacija	da	katolička	da	desni centar	strojar	socijal- na radnica
DRU_2	Ž	20	grad, Dalmacija	ne	/	da	lijevi centar	poduzetnik, ali zanimanje poljoprivreda	psiholo- ginja
DRU_3	Ž	20	grad i selo, Dalmacija	da	katolička	da	centar	ugostitelj, vlasnik u. o.	odgoji- teljica
DRU_4	Ž	20	grad, kont. Hrv.	ne	odgojno katolička	ne	lijevi centar	tokar	labo- rantica
DRU_5	Ž	20	grad, Dalmacija	ne	odgojno katolička	da i ne	neopred.	trgovac	trgovki- nja
PRI_1	Ž	20	grad, Dalmacija	ne	/	da	centar	/	frizerka
PRI_2	M	22	grad, Dalmacija	ne	odgojno katolička	ne	apolitič.	službenik, ratni invalid	domaći- ca
PRI_3	M	22	grad, kont. Hrv	da	katolička	ne	lijevi centar	nekad vlasnik tvrtke (rastavljeni)	nezapo- slena

PRI_4	M	21	grad, kont. Hrv	da	katolička	ne	desni centar	doktor informati- čkih znanosti	prevodi- teljica
PRI_5	M	22	selo, Dalmacija	ne	/	ne	neopred.	vlastiti u. o.	vlastiti u. o.

Prebiv. - Prebivalište: selo/grad; regija: Dalmacija / kontinentalna Hrvatska

Rel. - Osoba je religiozna: da/ne

Vjer. - Vjeroispovijest: katolička, odgojno katolička, ni jedno ni drugo ili nepoznato (/)

Polit. orij. - Politička orijentacija: Interes: da/ne; Preferira se: centar, lijevi centar, desni centar, desnica, apolitičan/a, neopredijeljen/a

3.2. Psovanje, uvredljivost i frekvencija uočavanja psovanja/uvreda

Sugovor - nik/ica	Aktivno psovanje	Okolina	Kategoriz.	Izbor	Najjuvr.	Najma- nje uvr.	Često/ rijetko/ nikad
HUM_1	Cenzurira ili ponovi samo etnonime	O kritiz. P rijetko M često	1, 2 neprihv- ljive	1, 3, 4	3	1	Č 3 N 2
HUM_3	Ponovi napisano	P rijetko M često	1, 2 neprihv- ljive	3, 4, 6	sve odabrane	5B (?)	Č 3, 6 R 4
HUM_2	Cenzurira ili ponovi samo etnonime	P različ. M često	1 ugl. neprihv- ljive 2 neprihv.	3, 5, 6	sve odabrane	nijedna	Č 3
HUM_4	Psuje ili ponovi samo etnonime	P različ. M često	1 ugl. neprihv- ljive 2 neprihv.	1, 3, 4	sve s reperto- ara	nijedna	Č 1, 3 R 4

HUM_5	Psuje	P često M često	1 prihvat- ljive 2 ugl. neprihv.	3, 4, 5	sve s reperto- ara	nijedna	Č 1, 6 R 4 N 2
DRU_1	Psuje i cenzurira	O različit P psuju M često	1, 2 ugl. neprihvat- ljive	1, 4, 6	6 (nimalo)	1	Č sve (predom islila se)
DRU_2	Psuje	P različ M često	1 ugl. prihvat- ljive 2 ugl. neprihv.	2, 4, 6	4	2	Č 6 R 2
DRU_3	Psuje	O kritiz. P često M često	1 prihvat- ljive 2 ugl. neprihv.	1, 3, 6	3 (kasnije ipak 1)	1 (predomi- šlja se, kasnije: nijedna)	Č 6
DRU_4	Psuje	P često M često	1 prihvat- ljive 2 ugl. neprihv.	1, 3, 6	3	1 (predomi- šlja se, kasnije: nijedna)	Č 6 N 2
DRU_5	Psuje i cenzurira	P srednje M često (stariji)	1, 2 ugl. neprihvat- ljive	1, 4, 5	sve osim 2	2	Č 1 R 5
PRI_1	Psuje	P često M često	1 ugl. prihvat- ljive 2 neprihv.	3, 5, 6	sve s reperto- ara	nijedna	Č 6 N 2
PRI_2	Psuje	O često P često M često	1, 2 ugl. prihvat- ljive	1, 3, 5	3B	1.	Č 1A, 3B N 1B

PRI_3	Psuje	M često	1, 2 ugl. neprihvat- ljive	1, 5, 6	3	5 (samo etnonim)	Č 4 N 2, 5B
PRI_4	Psuje	P različ. M često	1 neprihvat- ljive 2 ugl. neprihv.	1, 5, 6	sve s reperto- ara osim 1	1.	Č 1, 5 N 5A
PRI_5	Psuje	P srednje M često	1 ugl. prihvat- ljive 2 ugl. neprihv.	1, 3, 6	sve odabrane osim 1	1.	Č 3 R 6 (ali etnonim često)

Aktivno psovanje - Tijekom razgovora psuje, ponavlja psovke, samo ponavlja etnonime, cenzurira...

Okolina - Procjena psovanja u obitelji (O), krugu prijatelja (P), mjestu porijekla (M):
psovanje je rijetko, povremeno, često, kritizira se, različito (neki psuju više, neki manje)

Kategoriz.- Kategorizacija psovki: općenite (1) naspram psovki s etnonimima (2)
neprihvatljive, uglavnom neprihvatljive, prihvatljive, uglavnom prihvatljive

Izbor - Izbor psovki iz repertoara: npr. kombinacija 1, 4, 5 (prva, četvrta i peta psovka)

Najuvr. - Najuvredljivija psovka / više psovki iz repertoara

Najmanje uvr. - Najmanje uvredljiva psovka / više psovki iz repertoara

Često/rijetko/nikad - Od psovki s repertoara uočava/čuje da se koristi: često (Č), rijetko (R),
nikad (N)

3.3. Repertoar i frekventnost odabira psovki/uvreda s repertoara

BROJ	PSOVKA/UVREDA	BROJ ODABIRA
1	A) Mamiću Cigane, odlazi iz svetinje! B) Mesiću, Cigane!	10
2	Mamicu mu digićku.	1

3	A) Jebem ti srpsku majku! B) Jebem ti mater četničku!	10
4	A) Slovenčine smrdljive, nije ni čudo zašto vas tuku kad dolazite naše more zagađivat', pička vam materina! B) Jebem ti mater slovensku u pičku.	7
5	A) Mula, Turčine, napuši se kurčine! B) Kerumu, Turčine, napuši se kurčine!	7
6	Pas mater šiptarsku, mrš!	10

Tablica 4. Tematska kodna lista

Percepcija funkcije psovki i upotrebe psovki: 1. općenito 2. s repertoara (psovke s etnonimima)	1. Opće razmatranje upotrebe psovki 1.1. tko psuje, tko češće/jače psuje, zašto se psuje; mi/oni, m/ž, stari/mladi; najuvredljivije psovke; zaključci o psovanju 2.2. predmet psovke: MAJKA i BOG 2. Psovke u kojima se spominju etničke/nacionalne manjine (repertoar) 2.1. razlozi odabira, namjena, funkcija, prihvatljivost/uvredljivost psovki/e 2.3. profil korisnika odabranih psovki, domene i učestalost upotrebe psovki/e
Percepcija etničkih/nacionalnih manjina i većine, te međuetničkih odnosa (sukobi, tolerancija i sl.): 1. Iskazana mišljenja o Romima, Srbima, Slovencima, Albancima/Kosovarima, Turcima/Bosancima i Talijanima (na temelju repertoara psovki) 2. Percepcija odnosa prema pripadnicima etnija/nacija na temelju objašnjenja psovki iz repertoara 3. Nezainteresiranost za probleme manjina i neprepoznavanje odnosa prema njima	1. a) Opća razmatranja o kulturnoj i etničkoj/nacionalnoj toleranciji i sukobima 1. b) Etničke skupine opisuju se kao predmet djelovanja (pasivna uloga) odnosno cilj postupanja u hrvatskome društvu: npr. prema njima (pojednim skupinama) se postupa diskriminatorski, nepravedno, tolerantno, blagonaklono... 2. Etničke skupine se opisuju kao izvor djelovanja/postupanja, aktivni sudionici u društvu (npr. pripadnici pojedinih skupina su izazvali..., ponašaju se..., očekuju...) 3. Stereotipi i predrasude pri opisivanju određene etničke skupine: sugovornik ih uočava, sam sugovornik je sklon korištenju stereotipa predrasudama...

	4. Autostereotipi Hrvata i pojam Balkana (kao pejorativ, identitet psovača, identitet Hrvata...) 5. Politička nekorektnost (uočava ju / koristi) i pogreške u činjeničnom znanju

8. Literatura

Abercombie, Nicholas, Hill, Stephen i Turner, Brian S. (2008 [2006]). *Rječnik sociologije* (ur. Jadranka Čačić-Kumpes i Josip Kumpes). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Coenders, Marcel, Lubbers, Marcel i Scheepers, Peer (2005). "Majority populations' attitudes towards migrants and minorities", *Report for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*. Wien: EUMC.

Čačić-Kumpes, Jadranka (2015/2016). *Sociologija etničkih odnosa i manjina*. Nastavni materijal.

Čačić-Kumpes, Jadranka, Gregurović, Margareta i Kumpes, Josip (2014). "Generacijske razlike u odnosu prema etničkoj različitosti: stavovi hrvatskih srednjoškolaca i njihovih roditelja", *Revija za sociologiju*, 44 (3): 235–285.

Čupković, Gordana (2014). "Diachronic variations of slurs and levels of derogation: on some regional, ethnic and racial slurs in Croatian", *Language sciences*, 52: 215–230. <http://dx.doi.org/10.1016/j.langsci.2014.09.002> (08. 05. 2017.).

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2013). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*. http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1_469.pdf (02. 02. 2017.).

Goffman, Erving (1963). *Stigma*. London: Penguin. <https://www.freelists.org/archives/sig-dsu/11-2012/pdfKhTzvDfi8n.pdf>.

Hughes, Geoffrey (2006 [1939]). *An encyclopedia of swearing: the social history of oaths, profanity, foul language, and ethnic slurs in the English-speaking world*. New York, M.E. Sharpe, Inc.

Ilić, Jelena (2012). *Stavovi novih generacija studenata engleskog jezika prema upotrebi tabu izraza sa engleskog i bošnjačkog / hrvatskog / srpskog govornog područja*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu. <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4024/Disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (27. 01. 2016.).

Jambrešić, Renata (1992). "Etnonimska analiza banjinskih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku", *Narodna umjetnost*. 29: 219–252.

Jay, Timothy (2000). *Why we curse: a neuro-psycho-social theory of speech*. Philadelphia: John Benjamins B.V.

Knežević, Radule (2007). *Načelo slobode i politički poredak - Povijest i značenje pojma*. Zagreb: Politička kultura.

Lewis, Kristian (2007). "Etnički stereotipi u hrvatskoj frazeologiji", *Vijenac*, 359, Matica hrvatska, <http://www.matica.hr/vijenac/359/Ima%20ih%20kao%20Kineza/> (15. 10. 2016.).

Lučić, Radovan (2015). "Kako to tamo psuju? Vulgarizmi u hrvatskom i nizozemskom: jedan slučaj 'lažnih neprijatelja'", u: Sanda Lucija Udier i Kristina Cergol Kovačević (ur.). *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 25. do 27. travnja 2014. godine u Zagrebu*. Zagreb: Srednja Europa, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, str. 583–596, <https://www.uva.nl/binaries/content/documents/personalpages/l/u/r.lucic/nl/tabblad-eeen/tabblad-eeen/cpitem%5B15%5D/asset?1436455574215> (03. 02. 2016.).

Ljung, Magnus (2001). *Swearing: A Cross-Cultural Linguistic Study*. Hampshire: Palgrave Macmillan UK.

Maslić-Seršić, Darja i Vukelić, Anton (2013). "Istraživački izvještaj: Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj". Target d.o.o za istraživanje tržišta (izv.). Zagreb: Centar za mirovne studije.

Mesić, Milan (2006). *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.

Mikić, Pavao, Pehar, Mirjana i Mikić, Marijan (1999). *Psovka u hrvatskome i njemačkome jeziku*. Mostar: Ziral.

Mutavdžić, Predrag i Sivački, Ana. (2015). "Balkanski jezici i opsceni diskurs" (Balkan Languages and Obscene Discourse). Niš: Filozofski fakultet, str. 551–565. <http://izdavastvo.filfak.ni.ac.rs/zbornici/2015/jezik-knjizevnost-diskurs-jezicka-analiza> (04. 06. 2017.).

Nežmah, Bernard (2011). "Konceptualna nevolja: psovka vs. kletvica", *Sarajevske Sveske*, 35-36, <http://sveske.ba/en/content/konceptualna-nevoljapsovka-vs-kletvica> (03. 12. 2016.).

Obad, Orlanda (2011). "Balkan lights: O promjenama u predodžbama o Zapadu i Balkanu u Hrvatskoj", u: Ines Prica i Tea Škokić (ur.). *Horror – Porno – Ennui: kulturne prakse postsocijalizma*. Zagreb: Nova etnografija, str. 9–29.

Petrić, Mirko (2015). *Kvalitativne metode istraživanja*. Nastavni materijal.

Pilch, Pavel (2011). *Psovka u hrvatskome i češkome jeziku* (Bakalárska diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta.

Ristić, Stana (2010). "Diskurs psovki u srpskom jeziku", u: Vera Vasić (ur.). *Diskurs i diskursi*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 195–213.

Rumbak, Ivan (2007). *Strategija obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Humanitarna organizacija Svjetska Organizacija Roma u Hrvatskoj.

Sekulić, Duško (i Željka Šporer, Randy Hodson, Garth Massey, Josip Županov) (2004). *Sukobi i tolerancija: o društvenoj uvjetovanosti nacionalizma i demokracija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.

Seyranian, Viviane, Atuel, Hazel i Crano, William D (2008). "Dimensions of Majority and Minority Groups", *Group Processes & Intergroup Relations*, 11 (1): 21–37.

Sollid, Helena (2009). *Attitudes to Swearwords -Gender Differences among Native and Non-native speakers of English*. <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:158456/FULLTEXT01.pdf> (13. 07. 2016.).

Supek, Rudi (1992). *Društvene predrasude i nacionalizam: socijalno-psihološka razmatranja*. Zagreb: Globus.

Šiber, Ivan (1997). "War and the Changes in Social Distance Toward the Ethnic Minorities in Croatia", *Politička misao*, 34 (5): 3–26, <http://hrcak.srce.hr/105422>.

Tatalović, Siniša i Jakešević, Ružica (2007). "Etničke manjine i europska sigurnost u procesima globalizacije", u: Siniša Tatalović (ur.). *Etničke manjine i sigurnost u procesima globalizacije*. Zagreb: Centar za sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, str. 37–56.

Todorova, Marija (2015 [2009]). *Imaginarni Balkan*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002). Hrvatski sabor. <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>.

Užarević, Josip (1999). "Fenomenologija psovke", *Republika: časopis za književnost*, 55 (5-6): 187–200.

Verkuyten, Maykel (2005). "Ethnic Group Identification and Group Evaluation Among Minority and Majority Groups: Testing the Multiculturalism Hypothesis", *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (1): 121–138.

Wajnryb, Ruth (2005). *Expletive Deleted \$&#@*!: A Good Look at Bad Language*. New York: Free press.